

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

EGLĖ BANYTĖ
Teisės studijų programos civilinės teisės specializacija

**NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO
SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU KITAIŠ CIVILINĖS TEISĖS INSTITUTAIŠ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė:
Prof. dr. Asta Dambrauskaitė

Vilnius, 2012

TURINYS

IVADAS.....	3
1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SAMPRATA IR ISTORINĖ VYSTYMOSI RAIDA	7
1.1. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo instituto kilmė.....	7
1.2. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo samprata ir taikymo sąlygos	10
2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ ATSKYRIMAS: PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI.....	23
2.1. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų panašumai	23
2.2. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų skirtumai	24
3. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU KITAIS CIVILINĖS TEISĖS INSTITUTAIS	28
3.1. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo lyginimas su normomis reguliuojančiomis restitucijos taikymą	28
3.2. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo lyginimas su normomis reguliuojančiomis vindikacijos taikymą	32
3.3. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo lyginimas su normomis reguliuojančiomis prievolės dėl žalos atlyginimo taikymą.....	41
IŠVADOS.....	49
LITERATŪRA.....	51
SANTRAUKA	56
SUMMARY	57

IVADAS

Problematika ir darbo aktualumas. Turbūt dauguma sutiks su teiginiu, kad prievolių teisė užima ypatingą reikšmę visoje teisės sistemoje. Kiekvienam iš mūsų yra tekę vienu ar kitu pagrindu prisiimti įsipareigojimus kitam asmeniui, taip pat reikalauti, kad savo pareigas vykdytų kiti. Prievolė teisėje suprantama kaip teisinis santykis, kurios viena šalis (skolininkas) privalo atlikti kitos šalies (kreditoriaus) naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹ (toliau tekste – LR CK) 6.1 straipsnis).

Jau senovės Romos laikais prievolės, pagal savo atsiradimo pagrindus, buvo išskirtos į sutartis ir deliktus, tačiau dar Romos teisininkų buvo pastebėta, kad yra tokia grupė teisinių santykių, kuri netelpa į šias dvi nurodytas kategorijas. Dėl šios priežasties atsirado papildomas prievolių skirstymas į prievoles, kylančias tarsi iš deliktų (lot. *obligationes quasi ex delicto*) ir prievoles, kylančias tarsi iš sutarčių (lot. *obligationes quasi ex contractu*), kurioms priskirtas ir nepagrįstas praturtėjimas (lot. *condictio*)².

Šios temos gilesnį nagrinėjimą lemia poreikis atskleisti nepagrįsto praturtėjimo, kaip vieno iš prievolių tarytum iš sutarčių, teorinius ir praktinius taikymo aspektus. Atsižvelgiant į tai, kad nepagrįstas praturtėjimas ilgą laiką bendrosios ir kontinentinės teisės valstybėse buvo suprantamas tik kaip abstraktus principas, kad niekas negali praturtėti kito asmens sąskaita, jo taikymo sąlygos įstatymų ar precedentų pagalba įvairiose šalyse formavosi skirtingai, kas lemia poreikį palyginti įvairių šalių praktiką darbo tema. Šiam tikslui pasiekti darbe bus analizuojama šios prievolės kilmė, samprata bei tam tikros nepagrįsto praturtėjimo taikymo sąlygos Anglijoje, Vokietijoje, o tam tikriems ypatumams išryškinti bus pasitelktos Rusijos, Olandijos bei Prancūzijos teisės normos.

Didžiausias dėmesys bus skiriamas atskleisti šio instituto reglamentavimo problemoms ir ypatumams Lietuvoje. Vien tik pažvelgus į LR CK XX skyriaus pavadinimą galime pastebėti, kad yra išskiriamos dvi skirtingos situacijos – nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo. Darbe bus siekiama atskleisti šių dviejų subinstitutų panašumus ir skirtumus, rasti atsakymus, kokia tokio reglamentavimo priežastis ir kokia praktinė nauda. Kad būtų išvengta darbe vartojamų terminų painiavos, nurodome, kad nepagrįsto praturtėjimo sąvoka šiame darbe bus vartojama plačiąja prasme, kaip apimanti nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo sampratą. Esant poreikiui ir būtinybei, kalbant apie nepagrįstą praturtėjimą LR CK 6.242 straipsnio prasme, tai bus pažymima.

¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės Žinios. 2000, Nr. 74-2262.

² Zyl, Van Dh. History and Principles of Roman Private Law. Durban: Butterworth, 1983. P. 677.

LR CK 6.237 straipsnio 5 dalis numato, kad nepagrįsto praturtėjimo skyriaus taisyklės taikomos ir tais atvejais, kai prievolės įvykdymas nesusijęs su daikto perdavimu, o tik su tam tikrų paslaugų suteikimu arba kai reikalavimas susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo, su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu, žalos atlyginimu ar prievolės šalių tarpusavio atsiskaitymais arba paslaugų teikimu. Šioje normoje galime pastebėti kitų LR CK teisės institutų taikymo galimybes, pavyzdžiui, teisė daiktą išreikalauti iš svetimo neteisėto valdymo yra numatyta LR CK 95 straipsnyje, kuris reglamentuoja vindikaciją, tuo tarpu negaliojančio sandorio atveju, šalys į pradinę padėtį iki sandorio sudarymo yra grąžinamos ir pagal restitucijos taisykles, numatytas LR CK 6.145 straipsnyje, o prievolė atlyginti žalą yra numatyta taikant civilinę atsakomybę, kuri yra reglamentuojama LR CK XXII skyriuje.

Dėl tokio teisinio reglamentavimo, būdamas savarankišku prievolės atsiradimo pagrindu, nepagrįstas praturtėjimas teisės doktrinoje ar teismų praktikoje dažnai nurodomas tiesiog kaip subsidiarus asmens teisių gynimo būdas³. Dėl šios priežasties, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas taikomas tik tada, kai civilinių teisių negalima apginti kitais gynybos būdais arba jos apginamos ne visiškai, svarbu suprasti su kokiais kitais civilinės teisės institutais ši pažeistų teisių gynimo priemonė konkuruoja, kokios yra to priežastys, pagrindiniai skirtumai, leidžiantys šiuos institutus vieną nuo kito atriboti, bei atskleisti kitas esamas problemas, su kuriomis susiduria civilinių teisinių santykių subjektai ir teismai, taikydami šias normas realiame gyvenime ir nagrinėjant konkrečias bylas⁴.

Darbas aktualus ir dėl tos priežasties, kad Lietuvos civilinės teisės moksle iki šiol nėra atlikta išsamių tyrimų nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo tema. Lietuvoje klausimus, susijusius su restitucija ir jos santykiu su nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo nuostatomis, daugiausiai yra nagrinėjusi A. Dambrauskaitė⁵. Bendros nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo, restitucijos, vindikacijos ir prievolės atlyginti žalą nuostatos yra išdėstytos D. Ambrasienės, E. Baranausko ir kt. rengtame civilinė teisės vadovėlyje⁶. Daiktinės teisės temomis daugiausia nagrinėjo V. Mikelėnas⁷ bei V. Pakalniškis⁸. Užsienyje aptariama tema daugiausiai darbų randama G. Virgo⁹, J. M. Smits, J. Beatson¹⁰.

³ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 321.

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „4 vėjai ir KO“ v. „Swedbank lizingas*, bylos Nr. 3K-3-99/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“*, bylos Nr. 3K-3-192/2006.

⁵ Dambrauskaitė, A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009.

⁶ Ambrasienė, D., et al. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

⁷ Mikelėnas, V. Vindikacija ir jos taikymas. Justitia, 2005. 1 (55).

⁸ Pakalniškis, V. Daiktai civilinių teisių objektų sistemoje. Jurisprudencija, 2005. 71 (63).

⁹ Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution*. Second edition. New York: Oxford University Press, 1999.

Darbo reikšmė. Teorinė darbo reikšmė pasireiškia tuo, jog šiame darbe nagrinėjamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas, jo paskirtis ir taikymo sąlygos Lietuvoje ir kitose valstybėse, lyginami nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutai, kas iki šiol Lietuvoje mažai tyrinėta. Praktinė reikšmė pasižymi tuo, kad šiame magistro baigiamajame darbe pateikiamos išvados galėtų padėti suprasti pagrindinius ir ryškiausius teisėkūros šiuo klausimu Lietuvoje trūkumus, taip pat patobulinti teisės aktus, o teismams geriau suprasti nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo atribojimą nuo kitų pažeistų civilinės teisės gynybos priemonių.

Darbo tikslai – atskleisti ir išanalizuoti nepagrįsto praturtėjimo instituto sampratą Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisėje, nustatyti teisinio reglamentavimo ir taikymo ypatumus, palyginti nagrinėjamą institutą su kitais civilinės teisės institutais.

Šiam tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- 1) Išanalizuoti nepagrįsto praturtėjimo instituto raidą istoriniu aspektu, siekiant atskleisti jo kilmę, sampratą bei taikymo sąlygas, taip pat šio instituto atsiradimo aplinkybes Lietuvos teisėje.
- 2) Analizuojant Lietuvoje įtvirtintą teisinį reglamentavimą, atskleisti nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų esminius skirtumus ir panašumus.
- 3) Išanalizuoti nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų santykį su kitais civilinės teisės institutais, tokiais kaip restitucija, vindikacija ir prievole atlyginti žalą, kurie taikomi panašiems teisiniams santykiams reguliuoti.

Tyrimo objektas. Šio darbo tyrimo *objektas* yra nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo kaip teisinis reiškiny, o *dalykas* pasireiškia nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo normų analize, šių subinstitutų santykiu su kitais civilinės teisės institutais.

Darbo ginamieji teiginiai:

- 1) Lietuvos ir užsienio šalyse egzistuoja bendros sąlygos, kurių nesant nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo instituto taikymas yra neįmanomas.
- 2) Nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo Lietuvoje yra laikomi savarankiškais civilinės teisės subinstitutais.
- 3) Civilinėje teisėje yra išskiriami aiškūs požymiai, kurie leidžia nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutus atriboti nuo kitų civilinės teisės gynybos būdų, tokių kaip restitucija, vindikacija bei prievolės atlyginti žalą.

¹⁰ Beatson, J.; Schrage, E. Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment. Oregon: Hart Publishing, 2003.

Tyrimo šaltiniai yra Lietuvos bei užsienio šalių civiliniai įstatymai, kiti Lietuvos Respublikos įstatymai, kurie glaudžiai susiję su restitucijos taikymu sutartinčiuose santykiuose, Lietuvos teismų praktika, civilinės teisės mokslinė literatūra, periodiniai leidiniai ir minėtų autorių A. Dambrauskaitė, V. Mikelėno, V. Pakalniškio, G. Virgo, J. M. Smits, J. Beatson darbai. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų atskyrimo klausimas Lietuvos teisės literatūroje nėra detaliau nagrinėtas. Dėl šios priežasties šioje magistrinio darbo dalyse daugiausiai bus analizuojami teismų praktikoje suformuoti išaiškinimai ir pateikiami pavyzdžiai.

Tyrimo metodai. Siekiant užsibrėžtų tikslų ir sprendžiant išsikeltus uždavinius, darbe naudojami teoriniai ir empiriniai metodai. *Lyginamasis istorinis analizės metodas* leidžia atskleisti nepagrįsto praturtėjimo instituto atsiradimo kilmę, tolesnį vystymąsi, įtvirtinimą Lietuvos teisėje. *Lingvistiniu metodu* aiškinamos dviprasmiškos sąvokos, teisės normų turinys ir tarpusavio sąveika. *Lyginamasis metodas* naudojamas lyginant įvairių autorių nuomones, teisinio reguliavimo ypatumus skirtingose šalyse. Lyginamos šalys (Anglija, Vokietija, Olandija ir kt.) buvo pasirinktos atsižvelgiant į siekį paanalizuoti bendrosios teisės ir kontinentinės šalių teisinių sistemų galimus skirtumus ir šalis, kurių teisės normos turėjo įtakos rengiant 2000 m. LR CK. *Apibendrinimo metodas* naudojamas apibendrinant dėstymo dalis, sisteminant mokslinės literatūros duomenis ir pateikiant autoriaus išvadas.

Magistro baigiamojo darbo struktūra. Darbas į struktūrinės dalis išskirtas atsižvelgiant į užsibrėžtus darbo tikslus ir uždavinius. Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis, kurią sudaro trys skyriai ir iš jų padalinti poskyriai, ir išvados. Įvade aptariama temos problematika ir darbo aktualumas, nurodoma darbo reikšmė, tikslai ir šiems tikslams pasiekti užsibrėžti uždaviniai, išskiriamas tyrimo objektas ir ginamieji teiginiai, nurodomi magistrinio baigiamojo darbo temai atskleisti panaudoti šaltiniai ir metodai. Pirmajame skyriuje pateikiama nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo samprata ir istorinė vystymosi raida, analizuojama jos teisinė prigimtis Lietuvoje. Antrame skyriuje lyginami pagrindiniai nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų panašumai ir skirtumai, atskleidžiami pagrindiniai jų bruožai. Trečiajame skyriuje nagrinėjamas nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo santykis su kitais civilinės teisės institutais – restitucija, vindikacija bei prievole atlyginti žalą. Darbo pabaigoje pateikiamos apibendrintos išvados. Taip pat nurodomas literatūros sąrašas bei santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SAMPRATA IR ISTORINĖ VYSTYMO SI RAIDA

1.1. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo instituto kilmė

Viena iš visuomeninių santykių rūšių yra teisiniai santykiai, kurie, esant teisės normai, teisiniams faktams ir teisiniam subjektiškumui, susiklosto tarp asmenų, siekiančių kurti tarpusavio santykius¹¹. Šie santykiai atsiranda atliekant įvairius juridinius veiksmus, tokius kaip sutarčių sudarymas, paslaugų teikimas, žalos atlyginimas ir pan. Taigi tarp asmenų gali susiklostyti turtinio ir neturtinio pobūdžio teisiniai santykiai, kurie, sureguliuoti teisės normomis, tampa prievoliniais¹².

Senovės Romoje Gajus savo institucijose dėstė, kad prievolės atsiranda arba iš deliktų arba iš sutarčių: „*Omnis enim obligation vel ex contractu nascitur vel ex delicto*“. Iki II amžiaus pr. Kr. vidurio Romos teisėje buvo žinomos tik dvi grupės prievolių: tai prievolės, kylančios iš deliktų (lot. *obligationes ex delicto*) ir prievolės, kurių atsiradimo pagrindas buvo sutartis (lot. *obligationes ex contractu*)¹³. Tačiau vystantis teisiniams santykiams buvo suprantama, kad tai nėra galutinė ir visiškai išsami klasifikacija. Sutartis ir deliktai neapėmė visų galimų įsipareigojimų kilimo pagrindų, nes nebuvo aptartos tokios situacijos, kai teisiniai santykiai tarp šalių visgi susiklostydavo, nors nei sutarties, kuria būtų išreikšta abiejų šalių valia, nei teisės pažeidimo, iš kurio būtų kilęs deliktas, nebuvo. Dėl šios priežasties buvo ieškoma galimų sprendimų ir praėjus keturiems amžiams Justiniano institucijose minėti prievolių pagrindai, be *obligationes ex contractu* ir *obligationes ex delicto*, buvo papildyti dar dviem – tai prievolės, kylančios tarsi iš deliktų (lot. *obligationes quasi ex delicto*) ir prievolės, kylančios tarsi iš sutarčių (lot. *obligationes quasi ex contractu*)¹⁴. Pastarosios buvo vadinamos *legis actio per conditionem* ir šiai kategorijai priklausė:

- 1) Svetimų reikalų tvarkymas be įgaliojimo (lot. *negotiorum gestio*);
- 2) Bendrija (lot. *communio*);
- 3) Nepagrįstas praturtėjimas (lot. *condictio*)¹⁵.

Ieškinyš dėl nepagrįsto praturtėjimo (lot. *condictiones sine causa*) buvo taikomas tais atvejais, kai kas nors be pagrindo praturtėdavo kito asmens sąskaita. Respublikos laikotarpio Romos teisininkai suformulavo principą, kad asmeniui be pakankamo teisinio pagrindo praturtėjus kito asmens sąskaita, įgytą turtą privalu grąžinti tam, kurio sąskaita praturtėta. Tačiau

¹¹ Vaišvila, A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 319.

¹² Ambrasienė, D., et al. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 13.

¹³ Zimmermann, R. The law of Obligations. Roman foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 835.

¹⁴ Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 2007. P. 253.

¹⁵ *Ibid.* P. 254.

vien šio principo neužteko, reikėjo detalesnių šio principo veikimą reglamentuojančių nuostatų. Romėnai nesukūrė konkrečių taisyklių, kuriomis būtų galima vadovautis sprendžiant, ar asmuo praturtėjo be pagrindo, todėl nesant šios problemos sprendimo būdų, Romos teisėje pamažu atsirado nustatyti atvejai, kurie buvo laikomi nepagrįstu praturtėjimu:

- 1) ***Condictio indebiti***. Tai tokio pobūdžio ieškinys, kurį asmuo pareikšdavo sumokėjęs nesamą skolą, sumokėjęs ne jam privalomą sumokėti arba ne tam asmeniui reikalingą mokėti skolą.
- 2) ***Condictio causa data non secuta***. Šios rūšies ieškiniais buvo siekiama susigrąžinti turtą, kuris buvo perduotas trečiajam asmeniui tikintis, bet nesulaukus priešpriešinio veiksmo.
- 3) ***Condictio ob turbem causam***. Šiuo ieškiniu buvo siekiama susigrąžinti turtą, kuris buvo perduotas turint įstatymui ar moralei priešingą tikslą.
- 4) ***Condictio furtiva***. Ieškinys, kuriuo buvo siekiama iš vagies išreikalauti pavogtus daiktus ar padengti nuostolius lygius jų vertei.
- 5) ***Condictio sine causa***. Tai buvo bendras pavadinimas, apimantis visus likusius nepagrįsto praturtėjimo atvejus, kurie neįėjo į ankstesnes grupes¹⁶.

Pomponijaus suformuotas bendras principas, kad „remiantis prigimtaine teise yra teisinga, kad niekas negali praturtėti kito sąskaita: „*Iure nature aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria itrl locupletioem*.”¹⁷ bei Romos teisininkų atlikti darbai šioje srityje ir toliau buvo tęsiami Viduramžiais. Reikia pabrėžti, kad bėgant laikui nepagrįsto praturtėjimo instituto reikšmė įvairių kontinentinės šalių teisėje dar labiau sustiprėjo įtvirtinus jo reglamentavimą teisės normose. Tiesa, dėl vėlesnės šio instituto raidos, supratimas apie šį principą keitėsi ir kiek nutolo nuo pirminio Romos teisininkų suvokimo¹⁸.

Bendrosios teisės sistemos valstybėse¹⁹ nepagrįsto praturtėjimo institutas ilgą laiką nebuvo pripažintas. Problema, kad vieno aiškaus atsakymo, kas yra nepagrįstas praturtėjimas negalima pateikti, iškėlė Lordas W. J. K. Diplock byloje *Orakpo (Respondent) v Manson Investments Ltd.*, kurioje jis nurodė, kad nėra bendros nepagrįsto praturtėjimo doktrinos sampratos Anglijoje²⁰. Tai lėmė, kad Anglijoje tie atvejai, kurie bendrosios teisės valstybėse buvo suprantami kaip nepagrįstas praturtėjimas, šioje šalyje nebuvo traktuojami kaip šio instituto

¹⁶ Zimmermann, R. The Law of Obligation. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 838 – 851.

¹⁷ Jonaitis, M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2005. P. 213.

¹⁸ Zweigert, K.; Kötz, H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 457.

¹⁹ Bendrosios teisės šalims priskiriamos Anglija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Kanada. Šiame darbe kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo instituto reglamentavimą bendrosios teisės šalyse dažniausiai yra aptariama Anglija.

²⁰ Johnston, D.; Zimmermann, R. Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective. United Kingdom: Cambridge University Press, 2002. P. 9.

pagrindas. Situacija iš esmės pasikeitė po Anglijoje 1991 m. priimto teismo sprendimo žymioje byloje *Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd.* Lordų Rūmai vieningai nustatė, kad asmeniui nepagrįstai sumokėjus pinigų ir atsiradus nepagrįstam praturtėjimui, nukentėjęs asmuo turi būti apgintas. Po šio sprendimo nepagrįstas praturtėjimas rado savo vietą šalia prievolių ir deliktų²¹.

Lietuvoje prievolių iš kvazisutarčių reglamentavimas buvo įtvirtintas jau 1964 m. civiliniame kodekse, kurio keturiasdešimt ketvirtasis skirsnis reglamentavo prievolės, atsirandančias dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo. Šio kodekso 512 straipsnis įtvirtino, kad prievolė dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo yra civilinis teisinis santykis, kurio viena šalis, be įstatymų ar sandorių nustatyto pagrindo įgijusi arba sutaupiusi turtą kitos šio santykio šalies sąskaita, privalo grąžinti šį turtą antrajai šaliai²².

Kaip matyti iš duoto apibrėžimo, galiojant senajam 1964 m. civiliniam kodeksui, Lietuvoje praturtėti be pagrindo buvo galima dvejopai:

- 1) Be pagrindo įgyjant turtą;
- 2) Be pagrindo sutaupant turtą.

Nors šiuo metu Lietuvos galiojančiame 2000 m. civiliniame kodekse nėra nuostatos, kuri tiesiogiai įtvirtintų galimybę praturtėti sutaupant ieškovo sąskaita, tačiau aiškinant LR CK 6.242 straipsnio 1 dalį teismai nepagrįstu praturtėjimu laiko ir tuos atvejus, kai asmuo sutaupo²³. Taigi nepagrįsto praturtėjimo prievoliniams santykiams atsirasti buvo būtinos ir tam tikros sąlygos:

- 1) Vienas asmuo turi įgyti ar sutaupyti turtą kito asmens sąskaita, o antrojo asmens turtas turi sumažėti;
- 2) Asmuo turi įgyti ar sutaupyti turtą kito asmens sąskaita be įstatymo ar sandorio numatyto pagrindo;
- 3) Be pagrindo įgijęs ar sutaupęs turtą asmuo neturi būti dėl to kaltas²⁴.

Pripažįstama, kad šiuo metu kvazisutartinių prievolių teisinis reglamentavimas Lietuvoje yra gerokai pasikeitęs²⁵. 2000 m. LR CK šeštosios knygos „Prievolių teisė“ III dalyje „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“ XX skyriuje yra įtvirtintas „Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo“ institutas, kuriame yra įtvirtinti du skirtingi atvejai: LR CK 6.237 straipsnis reglamentuoja pareigą grąžinti be pagrindo įgytą turtą, o 6.242 straipsnis skirtas nepagrįstam

²¹ Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution*. Second edition. New York: Oxford University Press, 1999. P. 49.

²² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Kirstnė“, O. N. L., R. S., N. S., A. Š. v. UAB Medicinos bankas, UAB „Medicinos banko lizingas“, S. D. įmonė*, bylos Nr. 3K-3-308/2010.

²⁴ Žėruolis, J., et al. *Tarybinė civilinė teisė*, Vilnius: Mintis, 1988. P. 232.

²⁵ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009. P. 148.

praturtėjimui. Vėliau šie du atvejai darbe bus analizuojami detaliau. Terminas nepagrįstas praturtėjimas apskritai nebuvo vartojamas 1964 m. civiliniame kodekse. Be to, kaip nurodo A. Dambrauskaitė, 1964 m. LR CK, tuo atveju, jei sutaupymą priskirsime prie nepagrįsto praturtėjimo atvejų, nebuvo įtvirtintas ir bendrasis praturtėjimo ieškinys, t.y. kodekse esančios normos iš esmės buvo skirtos *condictio indebiti* atvejams²⁶. Palyginti su LR CK 1964 m., galime matyti, kad teisiškai nepagrįsto praturtėjimo instituto reglamentavimas Lietuvoje šiuo metu yra kur kas detalesnis.

1.2. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo samprata ir taikymo sąlygos

Analizuojant valstybes, kuriose vyrauja kontinentinės teisės tradicijos, jau nekalbant apie egzistuojančius skirtumus nuo bendrosios teisės šalių, galima pastebėti, kad vieno bendro sutarimo, kas yra, ar kas galėtų būti laikytina „nepagrįstu praturtėjimu“ (angl. *unjustified enrichment*, pran. *enrichissement injustifié*, rus. *неосновательное обогащение*), nėra. Visgi teisinėje literatūroje galime aptikti autorių bandymus pateikti nepagrįsto praturtėjimo sąvoką. Štai Lietuvos autoriai nepagrįstą praturtėjimą apibūdina kaip veiksmą, kuriuo įgyjamas turtas, taip pat ir kaip galutinį veiksmo rezultatą (išdavą), kad turtas gautas arba įgytas be pagrindo²⁷. Taip pat, kad nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas suprantamas kaip vienos šalies (skolininko) veiksmas ar kitokiu būdu įgytas turtas arba kitoks praturtėjimas kitos šalies (kreditoriaus) sąskaita nesant teisiniam pagrindui²⁸. Rusų teisės doktrinoje nepagrįstas praturtėjimas apibrėžiamas panašiai: nepagrįsto praturtėjimo atveju viena šalis – skolininkas, kuris gavo kito asmens turtą arba sutaupė be teisėto pagrindo, privalo viską grąžinti asmeniui arba įstatymo numatytais atvejais jo įgaliotiniui, kurio sąskaita įvyko nepagrįstas praturtėjimas, o kita šalis - kreditorius turi teisę reikalauti minėto turto perdavimo²⁹. Taigi dar kartą įsitikinę, kad nepagrįstas praturtėjimas yra kilęs iš prievolės, nekyla abejonių, kad šiame santykiyje dalyvauja mažiausiai du asmenys – kreditorius, kuris turi reikalavimo teisę, ir šiuo atveju neturintis jokios pareigos, ir skolininkas, asmuo, kuris privalo grąžinti nepagrįstai gautą turtą.

Kyla klausimas, ar gali asmeniu, kuris turi reikalavimo teisę (kreditoriumi) būtų kitas, o ne tas asmuo, kurio sąskaita praturtėta? Štai, pavyzdžiui, Rusijos Federacijos civilinio kodekso³⁰ 169 straipsnis, reguliuojantis viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio pripažinimo negaliojančiu klausimus, numato, kad sandoris, sudarytas su tikslu prieštaraujančiu

²⁶ Dambrauskaitė, A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009. P. 148.

²⁷ Ambrasienė, D., et al. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 268.

²⁸ *Ibid.* P. 267.

²⁹ Сергеева, А. П., et al. Статут Гражданское право. Том 3. Москва: Статут, 1999. С. 68

³⁰ Rusijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: <http://base.garant.ru/10164072/60/#2060> [žiūrėta: 2012-02-11].

viešajai tvarkai ar gerai moralei, yra niekinis. Jeigu abi sandorio šalys veikė tyčia ir abi yra įvykdžiusios sandorį, tai Rusijos Federacijos naudai išieškoma viskas, kas yra gauta iš sandorio, tuo tarpu tuo atveju, kai sandorį įvykdė tik viena šalis, Rusijos Federacijos naudai iš kitos šalies yra išieškoma viskas, kas yra gauta iš pirmos šalies ir viskas, ką buvo siekiama perduoti pagal sandorį pirmajai šaliai. Tuo atveju, jei tyčia veikė tik viena sandorio šalis, tokia šalis viską, ką yra gavusi pagal sandorį, privalo grąžinti kitai sandorio šaliai ir iš šios sandorio šalies Rusijos Federacijos naudai yra išieškoma viskas, kas yra gauta šios sandorio šalies pagal sandorį iš tyčia veikusios šalies³¹. Taikyti šias priemones Rusijoje galima ir bylose, kuriose pagrindinis reikalavimas kyla iš vindikacijos ar deliktų. Pavyzdžiui, nuosavybė yra konfiskuota valstybės, o arešto metu, šis turtas atnešė pajamų. Šios pajamos pagal Rusijos Federacijos įstatymus, gali būti išreikalauotos reiškiant ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo. Tokios praktikos laikosi ir šios valstybės teismai nagrinėdami konkrečias bylas³². Visgi reikėtų įsiklausyti į Rusijos mokslininkų įspėjimus apie tai, kad asmenų ratą, kurie gali turėti reikalavimą grąžinti gautą praturtėjimą, reikėtų plėsti labai atsargiai, nes galimos situacijos, kai turtas bus pareikalautas iš nukentėjusiojo asmens³³.

Kaip jau buvo minėta, Anglijoje iki Lordų Rūmų sprendimų bylose *Lipkin Gorman v. Karnapale Ltd* ir *Woolwich Equitable Building Society v. Inland Revenue Commissioners* nebuvo sukurtas atskiras teisės institutas, kuris būtų reguliavęs nepagrįstą praturtėjimą³⁴. Tuo metu nepagrįstas praturtėjimas buvo suprantamas daugiau kaip bendras principas, tačiau situacija pasikeitė teismams įtvirtinus, kad nepagrįstas praturtėjimas galimas kaip vienas iš būdų atgauti turtą, naudojantis atskira teisės sritimi, kuri suprantama kaip restitucijos teisė (angl. *law of restitution*). Anglijoje asmuo negali pareikšti ieškinį vien tik tuo pagrindu, kad kitas asmuo nepagrįstai jo sąskaita praturtėjo, ir tikėtis, kad jo ieškinys bus patenkintas. Tokia galimybė atsirastų tik tokiu atveju, jei ieškovas savo reikalavimą grįstu vienu iš restitucijos teisės, kaip ji suprantama Anglijoje, pagrindų, tokių kaip klaida, prievarta, neteisėtas poveikis, neatidumas,

³¹ Originalo kalba: Статья 169. Недействительность сделки, совершенной с целью, противной основам правопорядка и нравственности. Сделка, совершенная с целью, заведомо противной основам правопорядка или нравственности, ничтожна. При наличии умысла у обеих сторон такой сделки - в случае исполнения сделки обеими сторонами - в доход Российской Федерации взыскивается все полученное ими по сделке, а в случае исполнения сделки одной стороной с другой стороны взыскивается в доход Российской Федерации все полученное ею и все причитавшееся с нее первой стороне в возмещение полученного. При наличии умысла лишь у одной из сторон такой сделки все полученное ею по сделке должно быть возвращено другой стороне, а полученное последней либо причитавшееся ей в возмещение исполненного взыскивается в доход Российской Федерации.

³² Rusijos Federacijos Aukščiausiojo teismo ir Aukštesnio arbitražinio teismo teisėjų plenarinės sesijos 1998 m. spalio 8 d. nutarimas Nr. 13/14 „Dėl praktikos vienodinimo dėl procentų mokėjimo už naudojimąsi svetimomis pinigėmis priemonėmis“; „Dėl reikalavimo grąžinti turtą negaliojančio sandorio pagrindu, pagal Kodekso 1103 straipsnio 1 dalį, atsirandantį dėl nepagrįsto praturtėjimo jei tai nereguluojama įstatymu ar administraciniu aktu“.

³³ Сеппеева, А. П., et al. Статут Гражданское право. Том 3. Москва: Статут, 1999. С. 72.

³⁴ Virgo, G. The Principles of the Law of Restitution. Second edition. New York: Oxford University Press, 1999. P. 7.

bejėgiškumas, nesąžiningumas³⁵. Minėtoje byloje Lordų Rūmai taip pat konstatavo, kad ieškovas turi įrodyti dar dviejų papildomų sąlygų egzistavimą, o būtent, kad atsakovas praturtėjo ir kad tai atsitiko ieškovo sąskaita³⁶.

Darbo grupė, vadovaujama Christian von Bar, kūrė bendrą Europos civilinį kodeksą ir Europos mokslinių tyrimų grupė, atlikusi tyrimus Europos Bendrijos šalių privatinės teisės reguliavimo klausimais (vadinamoji Acquis grupė), kuriai vadovavo Gianmaria Ajani ir Hans Schulte-Nölke, pristatė Bendros teisės pagrindų projektą (angl. *Common Frame of Reference - DCFR*), kuriame išskirti Europos privatinės teisės bendri principai, sąvokos ir tipinės taisyklės³⁷. Šiame sąvade nurodoma, kad didžioji dauguma Europos sąjungos valstybių, su tam tikromis išimtimis, sutinka su principu, kuris buvo įtvirtintas jau Digestuose, kad niekas negali praturtėti kito asmens sąskaita³⁸. Žinoma, bet koks asmens praturtėjimas nesuteikia teisės reikalauti viską grąžinti, tačiau esant tam tikroms sąlygoms, toks reikalavimas gali atsirasti³⁹. Išskiriamos trys tipinės sąlygos, kurių buvimas pripažįstamas būtinu ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo pareiškimui:

- 1) Turi būti bet koks praturtėjimas;
- 2) Šis praturtėjimas turi būti nepagrįstas;
- 3) Praturtėjimas turi pasireikšti ieškovo turto praradimu⁴⁰.

Analizuojant LR CK įtvirtintas nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo normas bei atsižvelgiant į LR CK komentaro autorių aiškinimus, galime matyti, kad Lietuvoje taip pat yra išskiriamos šio instituto taikymo sąlygos, kurių dauguma savo prasme sutampa su anksčiau aptartais kitose valstybėse esančiais nepagrįsto praturtėjimo elementais ir juos dar papildo:

- 1) Asmuo įgyja turtą be teisinio pagrindo;
- 2) Turtas turi būti realiai gautas;
- 3) Turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais⁴¹.

³⁵ Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution*. Second edition. New York: Oxford University Press, 1999. P. 56-57.

³⁶ *Ibid.* P. 57.

³⁷ Principles, Definitions and Model Rules Of European Private Law. Draft Common Frame Of Reference (DCFR). Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf [žiūrėta: 2012 03 28].

³⁸ Smits, J. M. A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference. Groningen, 2008. P. 4. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1103826 [žiūrėta: 2012-04-04].

³⁹ Zimmermann, R. *The law of Obligations. Roman foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 853.

⁴⁰ Smits, J. M. A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference., *op. cit.*

⁴¹ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 318-319.

Toliau darbe panagrinėsime šias tris sąlygas, kurių analizė leis geriau suprasti nepagrįsto praturtėjimo instituto sampratą ir taikymo ypatumus Lietuvoje ir užsienio šalyse.

Turtas, kuris gaunamas asmeniui nepagrįstai praturtėjus. Realus asmens praturtėjimas. Nepagrįsto praturtėjimo instituto taikymui svarbu nustatyti skolininko praturtėjimo faktą, todėl svarbus klausimas iškyla dėl „turto“ sąvokos apimties Lietuvos teisėje ir užsienio šalyse. Pabandykime „turto“ sąvoką Lietuvoje apibrėžti per prievolės prigimtį. Kas tai yra prievolės dalykas, yra reglamentuojama LR CK 6.3 straipsnyje, kurio pirmoje dalyje nurodyta, kad prievolės dalyku gali būti bet kokie veiksmai (veikimas, neveikimas), kurių nedraudžia įstatymai ir kurie neprieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Antroje šio straipsnio dalyje papildomai nurodoma, kad prievolės dalyku taip pat gali būti bet koks turtas, taip pat ir tas, kuris bus sukurtas ateityje, apibūdintas pagal rūšį ar kiekį arba kurį galima apibūdinti pagal kitus kriterijus. V. Pakalniškis pažymi, kad LR CK 6.3 straipsnyje nurodytos prievolių dalyko sampratos apibrėžimas sietinas su LR CK 1.97 straipsniu, kuriame nurodoma, kad apskritai civilinių teisių objektai yra daiktai, pinigai ir vertybiniai popieriai, kitas turtas bei turtinės teisės, intelektinės veiklos rezultatai, informacija, veiksmai ir veiksmų rezultatai, taip pat kitos turtinės ir neturtinės vertybės⁴². Civilinių teisinių santykių objektas gali būti bet kas, kas nurodyta LR CK 1.97 straipsnyje, o tai sudaro prielaidas, kad įstatyme nurodyti objektai nediferencijuojami, tačiau V. Pakalniškio nuomone, tokia įstatymų leidėjo pozicija būtų klaidinga, nes LR CK 1.97 straipsnyje nurodyti objektai gali būti skirstomi į absoliutinių teisinių santykių, o kiti - reliatyvinių (santykinių) teisinių santykių objektus⁴³.

Iš pateiktų LR CK straipsnių analizės matyti, kad „turto“ sąvoka Lietuvos teisėje yra suprantama plačiuoju ir siauroju požiūriu. Kai apie turtą kalbama tik kaip apie daiktus ir jų visumą, toks turto apibūdinimas suprantamas siauroju požiūriu. Tuo tarpu plačiuoju požiūriu „turtu“ laikomi ne tik daiktai, bet ir turtinės teisės ir pareigos, išimtinės teisės ir pan.⁴⁴. LR CK komentaro autoriai nurodo, kad „turto“ sąvoka nepagrįsto praturtėjimo instituto prasme yra apimanti ne tik daiktus ir pinigus, bet ir turtines teises⁴⁵. Taigi galime daryti išvadą, kad Lietuvos teisėje nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo institute turtas suprantamas plačiuoju požiūriu ir apima ne tik materialius daiktus.

Praturtėjimas Anglijoje gali pasireikšti tiek neteisėtai gavus turtą, tiek bet kokią kitą naudą. J. Beatson iš pradžių kėlė klausimą dėl tokios nuomonės pagrįstumo, nes manė, kad

⁴² Pakalniškis, V. Daiktai civilinių teisių objektų sistemoje. Jurisprudencija, 2005, 71(63). P. 77.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 213.

⁴⁵ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 318.

praturtėjimas galimas tik atsakovui gavus konkretų daiktą, kuris turi materialinę vertę⁴⁶. Toks požiūris nepasiteisino, nes buvo per siauras, o šiuo metu bendrosios teisės šalyse šis klausimas nebėra toks aktualus. Šiuo metu diskusijų objektu tapo naudos, kaip ji suprantama nepagrįsto praturtėjimo atveju, identifikavimas. Anglijoje į šį klausimą padeda atsakyti vadinamoji „nepaneigiamos naudos“ (angl. *incontravertible benefit*) doktrina. Paprasčiausias būdas nustatyti kokio dydžio yra praturtėjimas, taigi ir gauta nauda, yra tuomet, kai nauda pasireiškia kaip gautos piniginės lėšos. Kitas atvejis, pagal „nepaneigiamos naudos“ doktriną yra galimas tuomet, kai pavyksta nustatyti, kad dėl ieškovo veiksmų atsakovas sutaupė ir taip išvengė galimų išlaidų. Tuo atveju, jei atsakovui yra suteikiamos tam tikros paslaugos, nauda pasireiškia atliktų paslaugų įkainiui. Pripažįstama, kad šiuo atveju nėra itin sudėtinga nustatyti, praturtėjimo dydį, nes dauguma teikiamų paslaugų galima įkainoti ir jų vertę išreikšti pinigais. Paskutinę grupę sudaro tie atvejai, kai nauda yra gaunama, tačiau jos negalima įvertinti pinigais dėl to, kad yra labai nežymi ar ieškovui šių paslaugų atlikimo apskritai nereikėjo. Visi šie išvardinti atvejai sudaro vadinamosios „nepaneigiamos naudos“ doktrinos turinį ir padeda nustatyti vieną iš būtinų nepagrįsto praturtėjimo instituto taikymo elementų. S. J. Staljar kilo klausimas, o kaip turi būti elgiamasi tais atvejais, kai paslaugos teikiamos, bet naudos negaunama? Kaip pavyzdį jis pateikia tokią situaciją: ieškovas gydo atsakovo sužeistą vaiką, tačiau galiausiai vaikas nepasveiksta ir miršta. Akivaizdu, kad paslaugos buvo teikiamos, tačiau, kad buvo gauta nauda, pasakyti negalima. Šiems atvejams jis išskyrė atskirą grupę, kurią pavadino „*unjustified sacrifice*“ (liet. nepagrįsta auka)⁴⁷. Taigi remiantis Anglijos teise, turtą nepagrįstai praradęs asmuo gali prašyti grąžinti daiktus, jiems žuvus piniginių turto ekvivalentą, pinigines lėšas, jei jos buvo nepagrįsto praturtėjimo objektu, bei kitą gautą naudą, kuri gali pasireikšti kaip atsakovui suteiktos paslaugos ar sutaupytos lėšos⁴⁸.

Vokietijos civilinio kodekso (vok. *Bürgerliches Gesetzbuch* – BGB)⁴⁹ prievolių teisės knygos VII skyriaus XXVI skirsnio 812 straipsnyje yra įtvirtinta bendroji nepagrįsto praturtėjimo taisyklė, kad tuo atveju, jei asmuo ką nors gavo dėl kito asmens veiksmų ar kitokiu būdu to asmens sąskaita be teisinio pagrindo, privalo jam visa tai grąžinti. Žvelgiant į šią normą mūsų nagrinėjamų elementų prasme, galime pamatyti, kad asmens praturtėjimas pasireiškia „ko nors gavimu“. Taigi Vokietijos įstatymų leidėjas šiame straipsnyje nekonkretizuoja kuo gali pasireikšti pats praturtėjimas. Remiantis šios šalies teismų praktikos suformuotomis nuostatomis,

⁴⁶ Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution*. Second edition. New York: Oxford University Press, 1999. P. 59.

⁴⁷ *Ibid.* P. 92.

⁴⁸ *Ibid.* P. 21.

⁴⁹ Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGBrest.htm> [žiūrėta: 2012-03-15].

Vokietijoje sąvoka „ko nors gavimas“ nereiškia vien tik piniginės naudos, kuri buvo gauta atsakovo, pavyzdžiui, piniginės lėšos, daiktai ar paslaugos. Atsakovas taip pat laikomas praturtėjusiu jei sutaupo ir išvengia išlaidų. Taigi galime matyti, kad pagal Vokietijos teisę ko nors gavimas yra prilyginamas praturtėjimui.

Iki naujojo kodekso priėmimo 1992 m., Olandijoje galiojusio kodekso 6:203 straipsnyje buvo įtvirtintas tik ieškinys *condictio indebiti* pagrindu. Įsigaliojus naujam Nyderlandų civiliniam kodeksui, šalia nurodyto ieškinio, buvo įtvirtintas bendras praturtėjimo ieškinys 6:212 straipsnyje⁵⁰. Šio straipsnio pirmoje dalyje įtvirtinta, kad asmuo nepagrįstai praturtėjęs kito sąskaita privalo, kiek tai yra protinga, atlyginti asmens praradimus tiek, kiek buvo praturtėta. Šioje nuostatoje randame kiek neįprastą ir Lietuvoje nenaudojamą sąlygą „kiek tai yra protinga“. Prie tokių atvejų priskiriamos situacijos kai, pavyzdžiui, asmuo nudažo kaimyno tvorą, kol pastarasis yra išvykęs. Tokiu būdu matome, kad nebūtų pagrįsta iš asmens reikalauti susimokėti už atliktą darbą⁵¹.

Olandijos civilinio kodekso 6:203 straipsnyje yra įtvirtintas principas, kad asmuo, kuris perdavė kitam asmeniui turtą be teisinio pagrindo, turi teisę jį išreikalauti kaip be pagrindo atliktą mokėjimą. Svarbu pabrėžti, kad Olandijoje yra daromas skirtumas tarp nepagrįsto praturtėjimo ir netinkamo mokėjimo, kuris yra įtvirtintas 6:203 straipsnyje. *Condictio indebiti* ieškinys bus taikomas nepriklausomai nuo to, ar įvyko praturtėjimas. Jis gali įvykti, tačiau tai nėra būtina sąlyga. Be to, klaidingo mokėjimo atveju yra siekiama atkurti pradinę padėtį, tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo atveju gali atsirasti nuostoliai, kuriuos atsakovui pagal Olandijos teisę bus privalu atlyginti.⁵²

Praturtėjimas pagal Olandijos teisę gali pasireikšti pinigine išraiška, kai yra neteisingai pervestos lėšos ar atliktas mokėjimas, taip kaip materialaus daikto gavimu, suteiktomis paslaugomis ir pan. Iš esmės, remiantis Olandijos teise, viskas, kas gali būti prievolės objektu, gali būti pripažįstama praturtėjimu⁵³.

Teisinio pagrindo nebuvimas. Lietuvos teisėje turtas pripažįstamas įgytu be teisinio pagrindo tada, kai:

- 1) Asmuo savo veiksmais ar kitokiu būdu įgyja tai, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti;
- 2) Turtas įgyjamas tyčia arba dėl neatsargumo;

⁵⁰ Olandijos kodeksas. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1737848 [žiūrėta: 2012-03-15].

⁵¹ Hogg, A. H. Lowlands to Low Country: Perspectives on the Scottish and Dutch Law of Unjustified Enrichment. *Electronic Journal of Comparative Law*, vol 5.1, 2001. P. 3. Prieiga per internetą: <http://www.ejcl.org/51/art51-1.html> [žiūrėta: 2012-04-03].

⁵² *Ibid.* P. 6.

⁵³ *Ibid.* P. 9-10.

3) Turtas įgytas esant teisiniam pagrindui, bet vėliau šis pagrindas išnyksta⁵⁴.

Iš pateiktos LR CK 6.237 straipsnio 1 dalies analizės galime pastebėti, kad asmuo gali praturtėti sąmoningai, tyčia atlikdamas tam tikrus veiksmus, kuriais gaunamas tam tikras turtas, tokie veiksmai taip pat galimi ir dėl atsakovo neatsargumo, tačiau praturtėjimas galimas net ir nesant atsakovo veikimo, vadinasi, jam nežinant. Tai veda prie išvados, kad norint taikyti nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo institutą nėra reikšminga, ar asmuo, be teisinio pagrindo gavęs turtą, jį ketino gauti, ar jis buvo gautas atsitiktinai. Todėl pagrįstai kyla klausimas, kodėl Lietuvos įstatymų leidėjas nagrinėjamoje normoje įtvirtino kaltės formas tyčia ir neatsargumą? Net ir LR CK komentaro autoriai nurodo, kad išreikalaujant be teisinio pagrindo įgytą turtą kaltė neturi reikšmės⁵⁵. Turbūt kaltės klausimas yra svarbus tik sprendžiant klausimą dėl turto vertės, pajamų ir išlaidų atlyginimo, o galbūt, tai yra tik pasekmė to, kaip teisingai nurodo A. Dambrauskaitė, kad LR CK 6.237 straipsnio 1 dalies formuluotė atsirado sujungus skirtingus reikalavimus įtvirtintus Prancūzijos ir Vokietijos civiliniuose kodeksuose⁵⁶.

Teisėto pagrindo buvimas yra sietinas su tam tikrais juridiniais faktais, pavyzdžiui, turtą gavęs asmuo gali jo gavimą pateisinti tarp šalių sudaryta sutartimi, įstatymo pagrindu ar administracinio akto buvimu ir pan. Jeigu turto įgijimas gali būti pateisinamas vienu iš LR CK 1.136 straipsnyje įtvirtintu civilinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindu, toks turtas negali būti išreikalautas remiantis nepagrįstu praturtėjimu. Šio instituto taikymas būtų galimas tik tokiu atveju, jei nurodytų pagrindų nebūtų, o kitos pažeistų teisių gynbos priemonės būtų neveiksmingos. Galimos situacijos, kai pagrindas visgi buvo, tačiau dėl tam tikrų priežasčių vėliau išnyko. Puikus tokios situacijos pavyzdys gali būti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėta byla. Ieškovas prašė priteisti iš atsakovo nepagrįstai gautą atlyginimą ir metines palūkanas. Ieškovas nurodė, kad sudarė su atsakovu tarpininkavimo paslaugų sutartį, pagal kurią šis įsipareigojo suteikti ieškovui tarpininkavimo paslaugas parduodant namą su žemės sklypu. Su atsakovo rasta pirkėja ieškovas pasirašė preliminarįją sutartį, o vėliau ir nekilnojamojo turto pirkimo – pardavimo sutartį. Ieškovas sumokėjo atsakovui sutartą atlyginimą. Vėliau atskiru susitarimu pirkimo – pardavimo sutartis pirkėjos iniciatyva buvo panaikinta, o po kurio laiko buvo pasirašyta nauja nekilnojamojo turto pirkimo – pardavimo sutartis su ieškovo savarankiškai rasta pirkėjais, kurie atsiskaitė su ieškovu už perkamą nekilnojamąjį turtą ir pasirašė turto perdavimo – priėmimo aktą. Kadangi atsakovas paslaugų sutarties neįvykdė, tai, ieškovo nuomone, jam kilo pareiga grąžinti nepagrįstai gautą atlyginimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad atsakovas, vykdydamas paslaugų sutartį, surado ieškovo nekilnojamojo

⁵⁴ LR CK 6.237 straipsnio 1 dalis.

⁵⁵ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 319.

⁵⁶ Dambrauskaitė, A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009. P. 151.

turto pirkėją, kuriai realiai nekilnojamas turtas nebuvo parduotas. Ieškovas nekilnojamąjį turtą pardavė savarankiškai surastiems pirkėjams, o esant tokiai situacijai, už suteiktas tarpininkavimo paslaugas atlyginimas atsakovui neturėjo būti mokamas. Taigi remiantis nurodyta sutarties nuostata, teismas priteisė iš atsakovo grąžinti sumokėtą atlyginimą CK 6.237 straipsnio 2 dalies pagrindu⁵⁷.

Faktas, kad turtas buvo gautas sutarties pagrindu, Anglijoje taip pat atima iš ieškovo galimybę turtą atgauti remiantis nepagrįstu atsakovo praturtėjimu⁵⁸. Atkreiptinas dėmesys, kad turtas taip pat negali būtų gautas atlikus neteisėtą veiką, pavyzdžiui, įvykdžius nusikaltimą. Bendrosios teisės šalyse turto gavimo pagrindo neteisėtumo požymio reikalavimas nėra taip stipriai jaučiamas. Anglijos teisėje nėra formalaus reikalavimo, kad atsakovo praturtėjimas ieškovo sąskaita pasireikštų be teisinio pagrindo. Tai galima pateisinti tuo, kad Anglijos teisėje precedentų pagalba yra nustatyti turto grąžinimo t.y. restitucijos pagrindai, kurie įvardinami kaip teisinė ar faktinė klaida, prievarta, neteisėtas poveikis, asmens neatidumas ar nesąžiningumas. Klaida gali pasireikšti suklydus dėl tikslo, pavyzdžiui, asmuo galvoja, kad yra egzistuojanti skola, tačiau iš tikrųjų pareigos mokėti jis neturi. Klaida taip pat galima ir dėl subjekto, tarkim skola yra sumokama ne tam asmeniui, kuriam ji yra skirta, arba suteikiama paslauga klaidingam asmeniui. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos LR CK 6.238 straipsnyje taip pat yra numatyta turto išreikalavimo teisė, jei asmuo klydo manydamas esąs skolininkas ir sumokėjo skolą, kurios neprivalėjo mokėti. Tai vadinamais grynasis *condictio indebiti* atvejis.

Vokietijoje, remiantis BGB 812 straipsniu, asmuo, kuris perduodant turtą iš kito asmens arba bet koku kitu būdu gauna kažką be teisinio pagrindo, privalo grąžinti tai, ką jis gavo. Vokietijos mokslininkai W. Wilburg, kuriam antrino E. von Caemmerer, teigė, kad žymiai lengviau pasakyti kada asmuo turtą gauna teisėtai, pavyzdžiui, tais atvejais, kai yra sudaroma sutartis ar viena šalis yra apdovanojama⁵⁹. Vadinasi, turto gavimas įstatymo ar sutarties pagrindu yra legitimus. Kita vertus, W. Wilburg manė, kad negalima teigti, kad atsiranda pagrindas reikalauti iš asmens grąžinti turtą, jeigu tas turtas gautas ne sutarties ar kito teisinio fakto pagrindu. Tokioms galimoms situacijoms priskiriami atvejai, kai asmuo naudojasi sukurta nauda, tačiau prie jos atsiradimo savo veiksmais nėra prisidėjęs. Pavyzdžiu, pastatoma užtvanka, kuri naudojama visos bendruomenės reikmėms, nors ne visi jos dalyviai dalyvavo ar prisidėjo prie jos pastatymo. BGB 814, 815 straipsniai nesudaro galimybės pasinaudoti nepagrįsto praturtėjimo

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje Ž. B. v. UAB „JG Property developments“, bylos Nr. 3K-3-137/2011.

⁵⁸ Virgo, G. The Principles of the Law of Restitution. Second edition. New York: Oxford University Press, 1999. P. 59.

⁵⁹ Beatson, J.; Schrage, E. Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment. Oregon: Hart Publishing, 2003. P. 42.

ieškiniu tose situacijose, kuriose ieškovas žino, kad neprivalo suteikti kitam naudos, ar tai, kad suteikdamas naudos, negaus atgręžtinio rezultato iš kito asmens. Pagal BGB 817 straipsnio 2 dalį, asmeniui nėra suteikta teisė reikšti ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo, jei šis, atlikdamas tam tikrus veiksmus, pažeidė įstatymą ar nusižengė gerai moralei. Prie tokių situacijų galėtume priskirti tuos atvejus kai asmuo kitam perduoda turtą kaip auką ar dovaną. Toks turto išreikalavimo negalimumo atvejis yra nurodytas ir LR CK 6.241 straipsnyje, tačiau visada svarbu, kad turtą perduodantis asmuo suvoktų, kad neprivalo vykdyti prievolės. Pailiustruosime tai realiu pavyzdžiu ir nagrinėta civiline byla Lietuvoje. Ieškovė perdavė, o atsakovė – priėmė lėšas – 20 000 Lt sumoje. Šalių ginčas vyko dėl pinigų perdavimo fakto įforminimo ir šalių valios turinio pinigų perdavimo metu – ar jie padovanoti, ar paskolinti. Atsakovė teigė, kad pinigus gavo ieškovės ir jos sutuoktinio iniciatyva ir gera valia, tuo tarpu ieškovė nurodė, kad pinigus perdavė atsakovei, būdama suklaidinta šios nesąžiningų veiksmų ir manydama, kad pinigus paskolina susimokėti už advokato teisinės paslaugas. Pirmos ir apeliacinės instancijos teismas vertino šalis siejusius teisinius santykius ir padarė išvadas, kad savanoriškas turto perdavimas asmens, žinojusio, jog jis neprivalo vykdyti prievolės, iš esmės kvalifikuotinas kaip dovanojimas, kad turtas iš jį gavusio asmens negali būti išreikalautas ir kad taip perduoto turto išreikalavimas prieštarautų sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principams. Kasacinis teismas nesutiko su tokiomis žemesniųjų teismų išvadomis, kad be pagrindo įgytas turtas laikytinas iš esmės pateisinamas. Kasacinis teismas šioje civilinėje byloje konstatavo, kad turto, perduoto asmens, kai tą lėmė nesąžiningas turtą gavusio asmens elgesys, įgijimas negali būti laikomas pateisinamu; turtą perdavusiam asmeniui įrodžius savo suklydimą dėl turtą gavusio asmens nesąžiningo elgesio ir kartu dėl pareigos įvykdyti prievolę turėjimo ir atsakovui to nepaneigus, netaikytinas LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punktas ir turtas, perduotas dėl suklydimo, turi būti grąžintas jo perleidėjui⁶⁰.

Rusijoje atvejai, kai asmuo prarastą turtą gali atgauti pasinaudojus nepagrįsto praturtėjimo institutu yra įtvirtintas Rusijos civiliniame kodekse (Гражданский кодекс (ГК РФ)) II dalies IV skyriaus „Prievolių rūšys“ LX skirsnyje „Prievolės kylančios iš nepagrįsto praturtėjimo“, kurio 1102 straipsnyje nurodyta, kad asmuo, kuris be įstatymo, administracinio akto arba sutarties gavo arba sutaupė kito asmens sąskaita, privalo pastarajam grąžinti neteisėtai įgytą ar išsaugotą turtą (nepagrįstas praturtėjimas) išskyrus atvejus, numatytus šio kodekso 1109 straipsnyje⁶¹. Taigi jau pačioje normoje įtvirtinta, kad teisėto pagrindo nebuvimas siejamas su įstatymo, administracinio akto nebuvimu ar tarp šalių nesudaryta sutartimi.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje V. J. v. R. B, bylos Nr. 3K-3-276/2010.

⁶¹ Rusijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: <http://base.garant.ru/10164072/60/#2060> [žiūrėta: 2012-02-11].

Ieškovui įrodyti praturtėjimo neteisėtumą taip pat yra privaloma Prancūzijoje, jei norima ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo patenkinimo. Atsakovo praturtėjimas negali būti pateisinamas remiantis galiojančio teisės akto nuostatomis ar kitu teisiniu pagrindu. Prancūzijos teisiniame reguliavime yra svarbu tai, kad yra įtvirtintas principas, jog ieškovo praradimai neturi būti atsiradę dėl jo kaltės ar rizikos prisiėmimo. Veikimas savo interesais ir savo rizika prilyginamas teisinio pagrindo buvimui. Bylose, kuriose ieškovo turtinė padėtis pablogėjo ir dėl to yra jo paties kaltės, neleidžiamas reikalavimas dėl nepagrįsto praturtėjimo. Šis aptartas reikalavimas yra labai panašus ir LR CK 6.242 straipsnio 3 dalyje numatytą išimtį.

Negalimumas turto išreikalausiti kitais civilinių teisių gynybos būdais - subsidiarumas. Minėjome, kad nepagrįsto praturtėjimo institutas atsirado iš principo, kad niekas negali praturtėti kito asmens sąskaita. Tokiu būdu buvo įtvirtinta labai abstrakti ir gana universali priemonė leidžianti maksimaliai užtikrinti teisingumo atstatymą tarp šalių ir iš esmės įteisino visiškai neribotą gynybos būdą, kuris gali būti pritaikomas labai įvairiose situacijose. Siekiant išvengti situacijų, kada teisinis ginčas iš pirmo žvilgsnio gali būti išspręstas taikant kelių teisės institutų normas, šalia kitų nepagrįsto praturtėjimo instituto taikymo sąlygų, buvo įvestas ir subsidiarus šių normų taikymo principas.

Subsidiarumo sąvoka reiškia papildomumą, taigi šiuo atveju galima suprasti, kad nepagrįsto praturtėjimo institutą bus galima taikyti tik tada, kai pažeistos asmens teisės nebus galima apginti kitomis gynybos priemonėmis. Subsidiarumas panaikina galimybę ieškovui pasinaudoti nepagrįsto praturtėjimo ieškiniu, kai yra galimas ieškinys kitu pagrindu, nors ir ne toks naudingas ieškovui, t. y. nepagrįsto praturtėjimo instituto negalima vartoti kaip priemonės, kuria būtų siekiama išvengti kitų teisės institutų normų taikymo⁶². L. Smith išskiria keletą subsidiarumo sampratų ir pasireiškimo būdų. Pirmasis galimas santykis tarp dviejų skirtingų ieškinių rūšių pasireiškia tuo, kad negalint ieškinio pareikšti vieno reikalavimo pagrindu, ieškinys gali būti tenkinamas remiantis kitu pagrindu. Tai vadinamasis „silpnasis“ (angl. *weak subsidiarity*) subsidiarumas, t.y. kai nukreipiama ieškovą pasirinkti tinkamą ieškinio pagrindą. Tuo tarpu esant „stipriam“ (angl. *strong subsidiarity*) subsidiarumui, atsiranda net tokia tikimybė, kad ieškovo ieškinys pareikštas bet koku iš konkuruojančių ieškinių pagrindu bus atmestas⁶³.

Subsidiarumo principo veikimo reikalingumas atsirado Prancūzijoje po jau *Boudier* bylos, kurioje teismas itin smarkiai išryškino teisingumo principą ir iš esmės nepagrįsto

⁶² Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P 319.

⁶³ Smith L. Property, Subsidiarity, and Unjust Enrichment. McGill University - Faculty of Law - Quebec Research Centre of Private and Comparative Law 2003. P. 7. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620 [žiūrėta: 2012-04-03].

praturtėjimo institutą pripažino neribota gynybos priemone, kuria galima pasinaudoti bet kada. Ši padėtis buvo ištaisyta po teismo sprendimo *Clayette* byloje, kurioje pripažinta, kad gynybos priemonė, kurios tikslas ištaisyti bet kokį vieno asmens praturtėjimą kito asmens sąskaita, būtų aiškiai neproporcinga, todėl tikslinga jai suteikti subsidiarų pobūdį. Tokiu būdu taip pat liko išlaikytas *non cumul* principas, reiškiantis, kad sutarčių teisėje ieškinys gali būt reiškiamas tik remiantis sutarčių teisės taisyklėmis, o deliktų teisėje – tik deliktų teisės taisyklėmis. Prancūzijos kasacinis Teismas pažymėjo, kad *de in rem verso* ieškinys, kaip teisingumo išraiška, negali pakeisti galiojančios teisės ar jai prieštarauti. Šis sprendimas buvo svarbus dar ir tuo, kad Prancūzijos kasacinis teismas pirmą kartą pasisakė dėl šio principo, kuris nebuvo įtvirtintas pačiame civiliniame kodekse, o atsirado kaip teismo sprendimų rezultatas⁶⁴.

Vokietijoje taip pat pripažįstamas subsidiarumo principo veikimas nepagrįsto praturtėjimo santykiuose. Nors ir egzistuoja visos nepagrįsto praturtėjimo ieškinio sąlygos, tačiau kartu yra galimas ir kitos rūšies ieškinys, tai nepagrįsto praturtėjimo ieškinys neleidžiamas, tačiau, jei kitas ieškinys yra negalimas, nepagrįsto praturtėjimo ieškinys padeda išvengti situacijų, kai kitas asmuo nepagrįstai nepraturtėtų, ir veikia kaip spragų šalinimo bei užpildymo priemonė⁶⁵.

Remiantis Olandijos teise, nėra galutinio atsakymo ar nepagrįstas praturtėjimas yra laikomas subsidiaria priemone pažeistoms teisės apginti. Kiekvienu konkrečiu atveju turi būti žiūrima ar situacija turi keletą sprendimo variantų ir jei yra galimybė taikyti kitą teisės institutą, jis ir turėtų būti taikomas, o nepagrįsto praturtėjimo normų taikymas yra pašalinamas. Tačiau vis daugiau pasigirsta nuomonių, kad faktas apie ieškinio pareiškimo galimumą kitu pagrindu, iš principo neturėtų atmesti ir nepagrįsto praturtėjimo instituto taikymo remiantis Nyderlandų kodekso 6:212 straipsniu. Pavyzdžiui, reikalavimas atlyginti nuostolius gali būti tenkinamas ir pagal kodekso 6:162 straipsnį, ir pagal 6:212 straipsnį. Toks naujas požiūris apie tai, kad nepagrįsto praturtėjimo reikalavimo nėra subsidiaraus pobūdžio, išsakytas ir teismo sprendime *Setz v Brunings*⁶⁶.

Lietuvoje nepagrįsto praturtėjimo instituto subsidarius veikimo pobūdis pripažįstamas tiek teisės doktrinoje⁶⁷, tiek teismų praktikoje⁶⁸. Nurodytas institutas taikomas tada, kai ginčo

⁶⁴ Beatson, J.; Schrage, E. Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment. Oregon: Hart Publishing, 2003. P. 423.

⁶⁵ Smith L. Property, Subsidiarity, and Unjust Enrichment. McGill University - Faculty of Law - Quebec Research Centre of Private and Comparative Law 2003. P. 7. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620 [žiūrėta: 2012-04-03].

⁶⁶ Hogg, A. H. Lowlands to Low Country: Perspectives on the Scottish and Dutch Law of Unjustified Enrichment. Electronic Journal of Comparative Law, vol 5.1, 2001. P. 7. Prieiga per internetą: <http://www.ejcl.org/51/art51-1.html>. [žiūrėta: 2012-04-03].

⁶⁷ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P 321.

negalima išspręsti kitais pažeistų civilinių teisių gynimo būdais, pavyzdžiui, taikant sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės nustatytus gynybos būdus. Pabrėžiama, kad nepagrįsto praturtėjimo institutas negali būti taikomas kaip priemonė, padedanti išvengti kitų civilinės teisės normų nustatytų gynybos būdų taikymo⁶⁹. Be to, kaip ir Prancūzijoje, Lietuvos teisėje laikomasi vadinamojo *non cumul* principo – asmuo neturi pasirinkimo teisės, kokį ieškinį reikšti. Pavyzdžiui, jeigu šalis sieja sutartiniai santykiai, pažeistas teisės reikia ginti remiantis sutarčių teisės normomis, jeigu yra deliktas, turi būti reiškiamas ieškinys dėl žalos atlyginimo, bet ne dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, o jeigu pažeistos teisės gali būti apgintos daiktinės teisės normų pagrindu, ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taip pat negali būti reiškiamas. Tik tuo atveju, jeigu sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normos neužtikrina teisingo bylos išsprendimo, papildomai (subsidiariai) gali būti taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas.

Aplinkybę, kad ieškovas turi išnaudoti visas galimybes atgauti turtą, kitais teisėtais būdais patvirtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėta byla. Ieškovas prašė teismo priteisti iš atsakovo 33 705 Lt, kaip be pagrindo įgytą sumą, ir 5 proc. procesines palūkanas. Kitoje civilinėje byloje pagal to paties ieškovo ieškinį tam pačiam atsakovui dėl 33 705 Lt užstato iš rangos sutarties atsiradusioms prievolėms užtikrinti grąžinimo, teismas sprendimu ieškinį atmetė. Teismas konstatavo, kad šalių pasirašytas aktas patvirtina tik pinigų perdavimo faktą, bet nesukuria prievolės juos grąžinti. Atsakovas teigė, kad ir naujas ieškinys turėjo būti atmestas, nes byloje reikėjo vadovautis įsiteisėjusiu teismo sprendimu, kuriuo taip pat atmestas ieškovo ieškinys, motyvuojant, jog jis pinigus kasatoriui perdavė kaip užstatą siekdamas užtikrinti prievolės įvykdymą, o šioje byloje nenustatyta jokių naujų aplinkybių ir nepateikta jokių naujų įrodymų. Kasacinis teismas nurodė, kad ieškovas naują reikalavimą grindė kitu faktiniu ir teisiniu pagrindu, t. y. nurodė, kad kasatorius 33 705 Lt sumą įgijo be pagrindo, ir pareiškė naują reikalavimą – grąžinti be pagrindo įgytą nurodytą sumą. Be pagrindo įgyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais ir LR CK 6.237 straipsnio normos negali būti taikomos, jeigu įgytą turtą galima išreikalauti kitokiais pagrindais, t. y. taikant restituciją, įpareigojant prievolę įvykdyti natūra, priteisiant nuostolius ir kitais civilinių teisių gynimo būdais. Taigi ieškovui nepavykus atgauti jo sumokėtų 33 705 Lt kaip prievolės užtikrinimo pagal prievolių teisės normas, jis galėjo pasinaudoti galimybe reikalauti teismo apginti savo pažeistas teises kitais civilinių teisių gynybos būdais, t. y. šiuo konkrečiu atveju – išreikalauti be pagrindo

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Transmitto“ v. UAB „SEB lizingas“, bylos Nr. 3K-3-372/2011.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartį civilinėje byloje D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“, bylos Nr. 3K-3-192/2006.

įgytą turtą. Dėl to nagrinėjamoje byloje ieškovo pareikštas ieškinys dėl be pagrindo įgyto turto gražinimo nebuvo laikytinas tapačiu ieškiniu⁷⁰.

Autoriaus nuomone, šio principo veikimas yra tikslingas ir reikalingas, nes užtikrina, kad nebus nepagrįstai išplečiamos ieškovo teisės ir ribojamas kitų teisės institutų taikymas, o nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo normos turėtų turėti daugiau teisės spragų šalinimo ir užpildymo poveikį, bei užtikrinti galimybę teismas įvykdyti teisingumą konkrečioje byloje.

Apibendrinami šį skyrių galime pastebėti, kad nepagrįsto praturtėjimo institutas buvo žinomas jau Romos laikais, kai šios šalies teisininkai suprato poreikį nustatyti reguliavimą tų atvejų, kai vienas asmuo nepagrįstai praturtėja kito sąskaita. Šiuolaikinės teisės yra perėmusios šį principą, kuris buvo inkorporuojamas į teisės aktus, o bendrosios teisės sistemos šalių atveju pripažintas teismų sprendimais. Lietuvoje šis institutas pirmą kartą buvo įtvirtintas 1964 m. civiliniame kodekse. Šiuo metu jo reglamentavimas yra pasikeitęs.

Išnagrinėjus nepagrįsto praturtėjimo taikymo sąlygas, pastebėjome, kad visose šalyse, reikalaujama nustatyti atsakovo praturtėjimą ir šio praturtėjimo pagrindo nebuvimą. Tikslumo dėlei reikia pabrėžti, kad Anglijos teisėje turto gavimo pagrindo nebuvimas yra siejamas su nepagrįsto praturtėjimo taikymo prielaidomis, tokiomis kaip klaida, apgaulė ir t.t. Tačiau nors pagrindinės taikymo sąlygos sutampa, vis dėl to galime pastebėti, kad šių elementų turinio aiškinimas ir taikymas nagrinėjamose šalyse turi savo ypatumų.

Toliau darbe atliksime gilesnę nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto analizę Lietuvos teisėje.

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje V. S. v. V. T, bylos Nr. 3K-3-253/2009.

2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ ATSKYRIMAS: PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI

Lietuvoje 2001 m. įsigaliojus naujam kodeksui, pastebėta, kad Lietuvos teisėje, priešingai nei daugumoje kitų valstybių, yra išskiriamos dvi skirtingos situacijos – nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo. Tai matyti iš Lietuvos civilinio kodekso struktūros, kurio šeštosios knygos III dalies XX skyrius apibrėžtas kaip „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas“. Šio skyriaus 6.237 straipsnio 1 dalis numato, kad asmuo, kuris be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitoku būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgijo tai, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti, privalo visa tai grąžinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta, išskyrus šio kodekso nustatytas išimtis. Tuo tarpu LR CK 6.242 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėjęs kito asmens sąskaita asmuo privalo atlyginti pastarajam tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas. Kaip minėta, Lietuvos civilinės teisės doktrinoje⁷¹ ir teismų praktikoje⁷² jau sutinkama, kad minėtos sąvokos reguliuoja skirtingas situacijas, tačiau iki šiol priimta nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimą be pagrindo sąvokas vartoti neatskiriant vieną nuo kitos, kartais net kaip sinonimus⁷³. Toliau darbe analizuosime šių dviejų subinstitutų tarpusavio santykį, išskiriant bruožus, kurie yra būdingi abiejų taikymui ir pagrindinius požymius, leidžiančius juos vieną nuo kito atskirti.

2.1. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų panašumai

Pagrindas. Ankstesniuose skyriuose jau išsiaiškinome, kad LR CK šeštosios knygos III dalies XX skyriuje įtvirtintas institutas priskiriamas nesutartinėms prievolėms, kylančioms iš kvazisutarčių. Vadinasi, visi bendri bruožai, kurie būdingi šioms prievolėms, yra priskiriami abiem nagrinėjamiems subinstitutams. Analizuojamų LR CK 6.237 ir 6.242 straipsnių vienas esminių panašumų yra tas, kad tai yra nesutartinės prievolės, kurios atsiranda tuomet, kai asmuo turtą įgyja be jokio teisinio pagrindo. Būtent ši aplinkybė suponuoja nagrinėjamų normų taikymo esminę sąlygą, kad jų taikymas galimas tik tada, kai atsakovo praturtėjimui nėra teisinio pagrindo. Taigi esant tarp šalių sudarytai sutarčiai, administraciniam aktui ar egzistuojant kitokiam juridiniam faktui, kuris pateisina turto buvimą pas atsakovą, nėra galimas nei vienas iš šių subinstitutų taikymas.

⁷¹ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P 318.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Gelvora“ v. UAB „Staura“, bylos Nr. 3K-3-351/2009.

⁷³ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas, *op. cit.*

Taikymo sąlygos. Siekiant pareikšti reikalavimą dėl turto gavimo be pagrindo gražinimo LR CK 6.237 straipsnio pagrindu, ieškovas turi įrodyti, kad tas turtas įgytas be pagrindo, jis realiai yra gautas ir nėra galimybės turto atgauti kitomis civilinės teisės gynybos priemonėmis⁷⁴. Tuo tarpu LR CK 6.242 straipsnyje numatytiems nepagrįsto praturtėjimo teisiniams santykiams atsirasti būtinos tokios sąlygos: 1) konkretaus įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė, nebuvimas; 2) kreditorių veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą ar jį pagerino, yra teisėti; 3) turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais (taikant restituciją, vindikaciją); 4) kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika⁷⁵. Matome, kad sąlygų yra išskiriama daugiau, bet įsigilinus į jų turinį, pastebimas jų sutapimas. Be to, kai kurios iš sąlygų yra daugiau ne taikomojo pobūdžio o apibūdinančios pačią prievolę iš kurios yra kilę abu subinstitutai, pavyzdžiui, tas požymis, kad veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą ar jį pagerino, turi būti teisėti, kyla iš kvazisutarčių prigimties.

Subsidiarumas. Subsidiarumo sąvoka ir šio principo esmė jau buvo aptarta nagrinėjant nepagrįsto praturtėjimo, plačiau požiūriu, sampratą. Šioje vietoje svarbu tik paminėti, kad subsidiarumo požymis yra būdingas abiems nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutams.

2.2. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų skirtumai

Praturtėjimo pasireiškimo būdas. Vienas svarbiausių, bet kartu ir painiausių nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo skirtumų yra ta aplinkybė, kaip pasireiškia atsakovo praturtėjimas. LR CK komentaro autoriai nurodo, kad „*turto gavimas be pagrindo*“ suprantamas kaip turto plačiąja prasme įgijimas – tai ne tik daiktai, bet ir turtinės teisės, pinigai, kitokios materialinės gėrybės⁷⁶. Tuo tarpu „*nepagrįsto praturtėjimo atveju*“, pasak LR CK komentaro autorių, atsakovas gauna ne daiktą, o jo praturtėjimas paprastai pasireiškia nepagrįstu sutaupymu ar kitokiu naudos gavimu. Tokios sampratos paaiškinimas galėtų būti tas, kad nepagrįstas praturtėjimas Lietuvos civilinėje teisėje, turbūt daugiau iš praktinių sumetimų, iš esmės yra traktuojamas tik kaip nepagrįstas sutaupymas. Tačiau nelabai suprantama, kodėl nepagrįsto praturtėjimo atveju nėra galimas daikto gavimas? Atsakymo į šį klausimą nepateikia

⁷⁴ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 319.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *E. Č. ir kt. v. Kauno miesto savivaldybė, UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“*, bylos Nr. 3K-3-140/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Okseta“*, bylos Nr. 3K-3-166/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *D. J. v. A. D.*, bylos Nr. 3K-3-593/2008.

⁷⁶ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas., *op. cit.* P. 318.

ir LR CK 6.242 straipsnis. Todėl, autoriaus nuomone, nepagrįstas praturtėjimas turėtų būti suprantamas kaip bet koks praturtėjimas, kuris galimas ir įgijus tam tikrą turtą, ir atsakovui sutaupius kito asmens sąskaita, o „*nepagrįstas praturtėjimas*“ turėtų būti suprantamas kaip platesnė sąvoka, nei „*turto gavimas be pagrindo*“, kadangi pastarasis apima tik realiai gautą turtą, o „*nepagrįstas praturtėjimas*“ dar ir sutaupymą.

Veiksmų rezultato skirtumas. Analizuojant LR CK 6.237 ir 6.242 straipsnius pastebimas skirtumas tarp veiksmo, kuriuo gautas nepagrįstai turtas, ir šio veiksmo rezultato. Vienu atveju asmuo praturtėja, kitu atveju įgyja tai, ko negalėjo ir neturėjo įgyti. LR CK nenumato, jog esant „*nepagrįstam praturtėjimui*“ praturtėjusi šalis turi ne tik grąžinti nepagrįstą praturtėjimą, bet ir atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo iš turto nuo to laiko, kai sužinojo arba turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą. Tuo tarpu esant „*turto gavimui be pagrindo*“, pagal LR CK įtvirtintas nuostatas, jeigu turtas būtų grąžintas iki pareiškiant ieškinį, teismas galėtų ieškinį tenkinti dėl pajamų, gautų iš to turto. Taigi galime matyti, kad „*nepagrįstas praturtėjimas*“ ir „*turto gavimas be pagrindo*“ yra dvi skirtingos situacijos su skirtingomis teisinėmis pasekmėmis.

Praturtėjimo egzistavimas pareiškiant ieškinį. Ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo nuo ieškinio išreikalauti be pagrindo įgytą turtą skiriasi taip pat ir ta aplinkybe, kad nepagrįstas atsakovo praturtėjimas ir ieškovo turto sumažėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį. Jeigu bylos nagrinėjimo metu nebėra atsakovo nepagrįsto praturtėjimo ar ieškovo turto sumažėjimo, tai nėra pagrindo tenkinti ieškinį remiantis LR CK 6.242 straipsniu. Taip atsitinka todėl, kad nelieka prielaidos konstatuoti nepagrįstą, nesąžiningą praturtėjimą kito asmens sąskaita ir atitinkamai nelieka prievolės atlyginti nuostolius asmeniui, kurio sąskaita praturtėta. Tokioje situacijoje turi būti taikoma LR CK 6.237 straipsnio 3 dalis, kuri leidžia asmeniui prisiteisti žuvusio daikto vertę įvertinta piniginiu ekvivalentu.

Kaltės forma ir asmens sąžiningumas. LR CK 6.237 straipsnyje, kuriame įtvirtinta pareiga grąžinti be pagrindo įgytą turtą, yra įvedamos dvi kaltės formos „*tyčia*“ ir „*neatsargumas*“, tuo tarpu nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojančioje normoje kaltės forma neminima, o vertinamas tik asmuo „*sąžiningumas*“ ar „*nesąžiningumas*“.

Civilinės atsakomybės srityje „*tyčia*“ ir „*neatsargumas*“ laikomi kaltės formomis. Vadovaujantis LR CK komentaru, „*tyčia*“ – tai toks asmuo elgesys, kai sąmoningai siekiama padaryti žalą arba sąmoningai leidžiama jai atsirasti. „*Neatsargus*“ elgesys yra tuomet, kai asmuo atitinkamomis aplinkybėmis elgiasi nepakankamai apdairiai, rūpestingai, atidžiai. Neatsargumas savo ruožtu skirstomas į didelį ir paprastą neatsargumą. Didelis neatsargumas – tai

paprastųjų atidumo, rūpestingumo taisyklių nepaisymas. Paprastas neatsargumas – tai griežtesnių rūpestingumo, atidumo taisyklių pažeidimas⁷⁷.

LR CK komentare „sąžiningumas“ (lot. *bona fides*) apibrėžiamas kaip vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal du kriterijus: objektyvųjį ir subjektyvųjį. Objektyviuoju požiūriu asmuo yra sąžiningas ar ne, nustatoma analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo turėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti. Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nustatomas atsakant į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti atsižvelgiant į jo amžių, išsimokslinimą, išprusimą, gyvenimo patirtį, faktines bylos aplinkybes ir t.t. LR CK komentare nurodoma, kad siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu kriterijus, t.y.: asmuo bus sąžiningas tik tada, jeigu jis ne tik nežinojo, bet ir negalėjo, ir neturėjo žinoti tam tikrų aplinkybių⁷⁸. Taigi asmens sąžiningumas teisėje vertinamas pagal asmens informatyvumą apie tam tikrus faktus. Vienu atveju įstatyme nustatytas reikalavimas, kad asmuo žinotų apie tam tikras aplinkybes, kitu atveju – asmuo neturi tam tikrų aplinkybių žinoti. „Žinojimas“ suprantamas kaip asmens turėjimas tam tikrų duomenų, o „turėjimas žinoti“ aiškinamas kaip asmens pareiga veikti aktyviai, nustatyta pareiga pasidomėti, todėl nepagrįstas neveikimas vertinamas kaip nesąžiningas elgesys⁷⁹.

Tačiau vertėtų pabrėžti, kad nepagrįsto praturtėjimo subinstituto taikyme aptariamas požymis neturėtų būti suabsoliutintas. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš nagrinėtų bylų nurodė, kad CK 6.242 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas asmens nesąžiningumo aspektas turi būti nustatomas ir vertinamas kartu su kitomis nurodytomis sąlygomis, tačiau jis nėra esminis, lemiantis nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojančių teisės normų taikymą (netaikymą)⁸⁰.

Taikymo pasekmės. Paskutinis kriterijus atskiriantis šiuos du subinstitutus yra pasekmės, kurios atsiranda dėl kiekvieno iš jų taikymo. Pagal Lietuvoje įtvirtintas nuostatas, nepagrįsto praturtėjimo atveju praturtėjęs asmuo privalo atlyginti tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas, o nepagrįsto turto gavimo atveju reikalaujama viską, ko asmuo negalėjo ir neturėjo gauti, grąžinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta. Lingvistinė šių straipsnių analizė leidžia daryti išvadą, kad nepagrįsto turto gavimo atveju turi būti grąžinamas pats daiktas, o nepagrįsto praturtėjimo atveju atlyginami nuostoliai. Tačiau LR CK 6.237

⁷⁷ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 339.

⁷⁸ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 77.

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Neringos žuvis“ v. A. P. individuali įmonė, bylos Nr. 3K-3-168/2007.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje I. A. v. AB „SEB lizingas“, bylos Nr. 3K-3-397/2011.

straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nepagrįsto turto gavimo atveju turtas gali būti grąžinamas ne tik natūra, tačiau yra galimybė atlyginti jo vertę pinigais. Vadinasi, vienintelis skirtumas dėl atsirandančių pasekmių yra tas, kad nepagrįsto praturtėjimo atveju, atlyginama tik praturtėjimo dydį atitinkantys nuostoliai, tuo tarpu daikto įgijimo be pagrindo atveju asmuo privalo grąžinti patį turtą ar atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo ar turėjo gauti iš šio turto nuo to laiko, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą (LR CK 6.240 straipsnio 2 dalis).

Išanalizavus šiuos du subinstitutus matyti, kad LR CK 6.237 ir 6.242 straipsniuose įtvirtinti du skirtingi atvejai, t.y. du skirtingi subinstitutai, tačiau esminių skirtumų, tarp jų nėra, išskyrus tą aplinkybę, kad nepagrįstas praturtėjimas apima ir turto sutaupymą be pagrindo. Autoriaus nuomone, šių dviejų teisės subinstitutų išskyrimo praktinis poreikis nėra didelis, todėl galima pagrįstai suabejoti tokio reglamentavimo naudingumu.

Toliau darbe bus kalbama apie nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo santykį su kitais civilinės teisės institutais. Išvengiant darbe galimų vartojamų sąvokų neteisingo suvokimo, pažymime, kad nepagrįsto praturtėjimo institutas ir toliau bus vartojama bendrąja prasme, kaip apimantis abu iš nagrinėjamų atvejų. Tuo tarpu, kai bus kalbama apie konkretų subinstitutą, šis faktas darbe bus pažymimas.

3. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU KITAIS CIVILINĖS TEISĖS INSTITUTAIS

Pažeistas civilines teises asmuo turi teisę ginti visais iš LR CK 1.138 straipsnyje įtvirtintais civilinių teisių gynimo būdais. Šį tikslą galima pasiekti taikant skirtingus teisinius mechanizmus, tačiau tam tikrais atvejais viena ir ta pati teisė gali būti ginama pasitelkiant net kelias gynybos priemones. Tokia situacija yra galima taikant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto normas, nes kaip jau minėta, šiam institutui yra būdingas subsidarius taikymo pobūdis. Kitos priemonės, kurios gali apginti asmens teises, be kita ko, yra restitucija, vindikacija bei prievolė atlyginti žalą. Būtent šių institutų lyginamoji analizė bus pateikiama toliau.

3.1. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo lyginimas su normomis reguliuojančiomis restitucijos taikymą

Dabartinė restitucijos (lot. *restitutio* – grąžinimas į ankstesnę padėtį) samprata atkeliavo iš Romos teisės, kurioje restitucija buvo laikoma ypatinga pretorinės gynybos priemone formulariniame procese, kai pretorius naudodamasis jam suteikta teise ir siekdamas teisingumo, atkurdavo buvusią iki sandorio sudarymo padėtį⁸¹. Šiuo metu restitucijos terminas dažniausiai vartojamas siekiant apibūdinti šalių grąžinimą į buvusią iki sandorio, kuris vėliau dėl tam tikrų priežasčių pripažįstamas negaliojančiu, sudarymo padėtį. Tačiau tai nėra vienintelė restitucijos sąvoka kuri sutinkama Lietuvoje. Pažvelgus į LR CK 6.145 straipsnio 1 dalį matome, kad restitucija taip pat taikoma tais atvejais, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai ar per klaidą arba kai prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos⁸².

LR CK 6.237 straipsnio 5 dalis numato, kad šio skyriaus, t. y. nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo, taikomos ir tais atvejais, kai prievolės įvykdymas nesusijęs su daikto perdavimu, o tik su tam tikrų paslaugų suteikimu arba kai reikalavimas susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo, su įvykdymo pagal negaliojančią sandorį grąžinimu.

Taigi matome, kad pareiga asmeniui grąžinti turtą, kuris buvo perduotas pagal negaliojančią sandorį, gali atsirasti tiek pagal restitucijos, tiek pagal nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taisykles.

⁸¹ Dambrauskaitė, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. Jurisprudencija. 2003, 37(29). P. 80.

⁸² LR CK komentaro autoriai nurodo, kad restitucija taip pat taikoma išreikalaujant daiktą iš neteisėto valdymo (LR CK 6.145 str.). Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 185.

A. Dambrauskaitės nuomone, LR CK šeštosios knygos I dalies X skyriuje įtvirtintos restitucijos taisyklės yra labiausiai pritaikytos tiems atvejams, kai negaliojančio sandorio pagrindu buvo perduotas tam tikras turtas, o pats sandoris pripažįstamas negaliojančiu *ab initio*⁸³. Tuo tarpu, kai sandorio pagrindu buvo perduotas ne daiktas, o suteiktos paslaugos ar atliktas darbas, turėtų būti taikomos nepagrįstą praturtėjimą reguliuojančios normos⁸⁴. Taigi LR CK 6.147 – 6.151 straipsniai pritaikyti turto grąžinimui ir klausimams, susijusiems su turto sunaikinimu ar vertės sumažėjimu, gautų vaisių ir pajamų, išspręsti. Atkreiptinas dėmesys, kad LR CK 6.240 straipsnio 5 dalis yra specialioji norma tiems atvejams, kai turto grąžinimas natūra ar kompensacija prieštarautų sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principams, pavyzdžiui, kai turtas perduotas pažeidžiant viešajai tvarkai ar gerai moralei nustatytas taisykles (*in pari turpitudinis causa cessat repetitio* – netinkamas elgesys atima teisę reikalauti grąžinti)⁸⁵. Beje, apie tai, kad nurodytais atvejais negalėtume taikyti restitucijos Lietuvos teisėje įtvirtinta LR CK 1.81 straipsnio 3 dalyje.

Pabrėžtina, kad remiantis normomis, reguliuojančiomis restituciją, prievolė grąžinti turtą atsiranda ir tais atvejais, jei jis perduotas per klaidą. Klaidos faktorius taip pat yra įtvirtintas LR CK 6.238 straipsnyje. Tiesa, šioje normoje kalbama apie galimybę susigrąžinti tik pinigines lėšas, kurios buvo sumokėtos tariamam skolininkui per klaidą. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje teismai nelinkę taikyti LR CK 6.238 straipsnyje įtvirtintos taisyklės ir dažniausiai situacija yra sprendžiama vertinant ne ieškovo veiksmų pobūdį, t. y. kad buvo atliktas klaidingas mokėjimas, tačiau konstatuojamas faktas, kad atsakovo praturtėjimas įvyko be pagrindo. Dėl šios priežasties paprastai yra taikoma LR CK 6.237 straipsnio 1 dalis.

Restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo, plačiąją prasme, santykis Lietuvoje ir kitose valstybėse yra gana skirtingas. Štai, pavyzdžiui, Prancūzijos civilinės teisės doktrinoje terminas „restitucija“, kaip nurodo A. Dambrauskaitė, suprantamas keliomis prasmėmis: restitucija apibūdinamas ir grąžinimas savininkui daikto, kurio jis neteko nepagrįstai arba prieš savo valią, restitucija taip pat vadinamas ir pripažinto negaliojančiu sandorio pasekmių panaikinimas (*restitutio in integrum*). Tuo tarpu restitucija Vokietijos teisėje nėra laikoma niekinio sandorio bendra pasekmė⁸⁶. Jei šalys buvo sudariusios sutartį ir ši vėliau pripažįstama negaliojančia, visiškai nežiūrint dėl kokios priežasties tas sandoris pripažįstamas negaliojančiu, šalys į pradinę

⁸³ Dambrauskaitė, A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009. P. 153.

⁸⁴ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 210.

⁸⁵ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 323.

⁸⁶ Dambrauskaitė, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. Jurisprudencija, 2003, 37(29). P. 80-81.

padėtį grąžinamos remiantis nepagrįsto praturtėjimo nuostatomis, įtvirtintomis BGB 812 straipsnyje⁸⁷. Bendrosios teisės šalyse restitucija apskritai suprantama kaip grupė bendrą funkciją atliekančių priemonių, kurios skirtos grąžinti ieškovui tai, ką jis prarado, nei atlyginti jo nuostolius⁸⁸.

Žvelgiant kaip restitucijos normos yra inkorporuotos į LR CK, galime teigti, kad mūsų teisės sistemoje restitucija laikytina savarankišku prievoliniu teisiniu pažeistų teisių gynimo būdu, kuris reglamentuojamas specialiomis prievolinės teisės normomis. Tą patvirtina ir LR CK komentaro autoriai, kurie papildomai nurodo, kad restitucijos esmė – asmens (asmenų) grąžinimas į buvusią padėtį (šalių grąžinimas į *status quo* (LR CK 1.138 straipsnio 2 punktas)⁸⁹.

LR CK komentaro autoriai nurodo, kad restitucijos skyriaus normos, nustato bendrąsias taisykles, taikomas visais atvejais, o kitos LR CK normos gali nustatyti specialiąsias taisykles. Manytina, kad tai tikslintina samprata, nes žinant, kad specialiosios normos yra viršesnės už bendrąsias normas ir turi taikymo pirmenybę, tokiu būdu pirmiausia turėtų būti taikomos nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo nuostatos, tačiau matome, kad taip nėra. Kitą poziciją išreiškia A. Dambrauskaitė, kuri teigia, kad restitucija (jei ji būtų suprantama kaip turto grąžinimas – nepagrįstas praturtėjimas būtų restitucijos plačiuoju požiūriu sinonimas) sandorius pripažinus negaliojančiais vertintina kaip specialus nepagrįsto praturtėjimo atvejis⁹⁰. Manytina, kad tokia pozicija yra tikslesnė ir pagrindžianti principą, kad panaikinus sandorį, kuriuo buvo perduotas koks nors turtas, šalys grąžinamos į ankstesnę padėtį remiantis restitucijos taisyklėmis. Faktas, kad tarp šalių buvo sudaryta sutartis, eliminuoja nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo taikymą. Bene vienintelė išimtis – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis c. b. R. R. v. S. R., L. R., Nr. 3K-3-885/2001, kurią dabar ir aptarsime.

Ieškovė R. R. ieškininiu pareiškimu kreipėsi į teismą ir nurodė, kad su atsakovais S. R. ir L. R. susitarė, jog ieškovė perka dalį atsakovams priklausančio statomo gyvenamojo namo. Dėl šios priežasties buvo sudarytas namo dalies perdavimo - priėmimo aktas. Šio akto pagrindu ieškovė už įsigytą namo dalį atsakovams sumokėjo 60 000 Lt. Vėliau R. R. sužinojusi, kad statomas namas priklauso ne atsakovams, o UAB „Galia“. Ieškovė teigė, jog atsakovai, sudarydami jiems nepriklausančios namo dalies pirkimo – pardavimo sutartį, ją apgavo. Be to, namo dalies perdavimo – priėmimo aktas neatitiko ir LR CK 255 straipsnio nustatytų

⁸⁷ Zweigert, K.; Kötz, H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 458.

⁸⁸ Dambrauskaitė, A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009. P. 134.

⁸⁹ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 185.

⁹⁰ Dambrauskaitė, A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės., *op. cit.* P. 159.

reikalavimų nekilnojamojo turto pirkimo – pardavimo sandorio formai. Pirkimo – pardavimo sutartį notariškai įforminti atsakovai žadėjo, gavę visus tam reikalingus dokumentus. Tačiau šio pažado neįvykdė. Todėl dėl atsakovų kaltės ieškovė neturėjo jokios galimybės įgyti sutarto nekilnojamojo turto, nors atsakovams už jį sumokėjusi. Remdamasi šiomis aplinkybėmis, ieškovė teismo prašė pripažinti 1995 m. vasario 6 d. tarp jos ir atsakovų sudarytą dalies gyvenamojo namo pirkimo – pardavimo sutartį negaliojančia ir priteisti iš atsakovų solidariai 60 000 Lt kaip jų be pagrindo įgytą turtą bei 23 247 Lt kaip pajamas iš šio turto.

Pirmos instancijos teismas sprendimu ieškinį patenkino iš dalies. Teismas pripažino buto pirkimo – pardavimo sutartį negaliojančia. Atsakovai L. R. ir S. R. buvo įpareigoti grąžinti ieškovei R. R. 60 000 Lt, o R. R. įpareigota grąžinti atsakovams aštuonių butų gyvenamojo namo, dalį tarp ašių 1-2 ir A-9. Kitą R. R. ieškinio dalį dėl 23 247 Lt priteisimo iš atsakovų teismas atmetė. Teismas pripažino, kad ginčijama nebaigto statyti gyvenamojo namo dalies, kuri pagal LR CK 95 straipsnį laikytina nekilnojamuoju turtu, pirkimo – pardavimo sutartis buvo sudaryta įstatymo reikalavimų neatitinkančia forma. Pripažinęs sandorį negaliojančiu, teismas pritaikė abišalę restituciją. Kadangi LR CK 47 straipsnio 2 dalis nenumatė nuostolių atlyginimo, be to, ieškovė neįrodė, jog atsakovai iš jiems perduotų 60 000 Lt gavo ar turėjo gauti pajamas, R. R. reikalavimą priteisti 23 247 Lt kaip negautas pajamas teismas laikė nepagrįstu.

Bylą peržiūrint kasacine tvarka, teisėjų kolegija nutartyje konstatavo, kad daikto įgijėjui nuosavybės teisė į daiktą atsiranda nuo daikto perleidimo sutarties įregistravimo momento, jeigu sutartis, kuria perleidžiamas daiktas, turi būti įregistruota. Neįregistravęs tokios sutarties asmuo, neįgyja nuosavybės teisės į pastatą. Tuo pačiu jis neįgyja ir galimybės nuosavybės teisę perleisti, nes niekas negali perleisti daugiau teisių nei turi pats. LR CK 47 straipsnio 1 dalis numatė, kad sandoris, neatitinkantis įstatymo reikalavimų negalioja, o negaliojantis sandoris nėra tinkamas pagrindas turtui įgyti, todėl tais atvejais, kai negaliojančio sandorio šalis įvykdė šiuo sandoriu numatytą prievolę, o kita sandorio šalis nepagrįstai praturtėjo, įvykdžiusios sandorį šalies bei gavusios įvykdymą šalies teisiniais santykiams taikytinas ir 1964 m. LR CK 44 skirsnis, reglamentavęs prievoles, atsirandančias dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo (1964 m. LR CK 512 straipsnio 1 ir 2 dalys). LR CK 47 straipsnio 1 dalis numatė, kad sandoris, neatitinkantis įstatymo reikalavimų negalioja. Atsakovai, aktu perleisdami ieškovei nebaigto statyti pastato dalį perleido nekilnojamąjį turtą, į kurį patys nebuvo įgiję nuosavybės teisės. Atsakovams neturint nuosavybės teisės, sudaryta pirkimo – pardavimo sutartis negalėjo sukelti norimų sandorio teisinių pasekmių – nuosavybės teisės į statomą objektą perdavimo pirkėjui (ieškovei), todėl ginčijamas sandoris pagal LR CK 47 straipsnio 1 dalį buvo pripažintas niekiniu, t.y. negaliojančiu nuo jo sudarymo dienos.

Teismas konstatavo, kad atsakovai S. R. ir L. R. aktu perleido daugiau teisių nei patys turėjo ir už šį niekinį teisių perleidimą iš ieškovės gavo 60 000 Lt, taigi, atsakovai nepagrįstai praturtėjo ieškovės sąskaita. Todėl ieškovės ir atsakovų tarpusavio santykiai teisiškai turėjo būti kvalifikuojami net tik pagal restituciją, bet ir pagal prievolos dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo reglamentuojančias teisės normas. Konstatavusi, kad atsakovai, nebūdami ginčo pastato savininkai, nuo pat atlyginimo gavimo dienos turėjo ir galėjo žinoti, jog praturtėja nepagrįstai, teisėjų kolegija pakeitė pirmosios instancijos teismo sprendimą ir, tenkindama ieškovės reikalavimą, už laikotarpį nuo pirkimo – pardavimo sandorio sudarymo iki nutarties priėmimo dienos priteisė iš atsakovų pajamas, kurias jie turėjo gauti iš nepagrįstai įgyto turto.

Reiktų sutikti su išreiškiamu nuomone, kad atsižvelgiant į skirtingą požiūrį dėl taisyklių, pagal kurias turėtų būti vykdoma restitucija sandorius pripažinus negaliojančiais, būtų sunku aiškiai atsakyti į klausimą ar Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas pagrįstai pasirinko būtent tokį reglamentavimo modelį, kai į atskirą skyrių išskyrė normas, skirtas restitucijai. Galbūt tokios situacijos galėtų būti sprendžiamos tik nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo normų pagalba.

3.2. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo lyginimas su normomis reguliuojančiomis vindikacijos taikymą

Asmens teisė turėti nuosavybę yra viena svarbiausių žmogaus prigimtinių teisių, kuri negali būti iš niekieno savavališkai atimta, nebent visuomenės poreikiams tenkinti ir tik remiantis įstatymu. Toks nuosavybės ir jos teisių apsaugos principas yra suformuluotas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnyje ir tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose⁹¹. Nuosavybės neliečiamumas reiškia savininko, kaip subjektinių teisių į turtą turėtojo, teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat valstybės pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsینimosi į ją⁹². Dar viena pamatinių asmens, turinčio jam priklausantį ir nuosavybės teise valdomą daiktą teisių, yra teisė šį daiktą netrukdomai valdyti savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, taip pat naudoti teisės objektą ir juo

⁹¹ Pavyzdžiui, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 17 straipsnio antroje dalyje sakoma: „Iš nieko negali būti savavališkai atimta jo nuosavybė“; Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio pirmoje dalyje teigiama: „Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę disponuoti savo nuosavybe.

⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ papildymo ir pakeitimo“ 3 punkto dalių, kuriomis pakeistos 1991 m. birželio 18 d. įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 4 straipsnio penktoji ir šeštoji dalys, bei 14, 15, 16, 17, 18 ir 19 punktų, kuriais šio įstatymo 12 straipsnis papildytas 10, 11, 12, 13, 14 ir 15 punktais, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1994-06-03, Nr. 42-771.

disponuoti⁹³. Jei ši teisė iš daikto savininko be jokio teisėto pagrindo yra atimama, tokiu atveju savininkas turi teisę daiktą išsireikalauti iš svetimo neteisėto valdymo. Toks reikalavimas grąžinti neteisėtai kito asmens valdomą daiktą yra vadinamas vindikacija ar vindikaciniu ieškiniu.

Literatūroje galima aptikti įvairių vindikacijos sąvokų: vindikācija (lot. *vindicatio* — gynimas, apsauga) — turto savininko arba asmens, turinčio operatyviojo tvarkymo teisę, reikalavimas (ieškinys) grąžinti jo turtą iš asmens, valdančio jį be teisėto pagrindo⁹⁴. Šiek tiek kitokią sąvoką pateikia V. Mikelėnas: vindikacija (lot. *vim dicere* — pareiškiu apie jėgos vartojimą, t.y. reikalauju pavartoti prievartą; *vindicatio* — reikalauti pagal teisę) — nevaldančio savo turto savininko reikalavimas grąžinti neteisėtai valdomą turtą⁹⁵.

Pateiktos sąvokos leidžia daryti prielaidą, kad vindikacinis ieškinys yra pareiškiamas tuomet, kai savininkas, kurio daiktas yra valdomas kito asmens neteisėtai be jokio pagrindo, pareiškia reikalavimą jį grąžinti.

Lietuvos kasacinio teismo formuojamoje teismų praktikoje yra ne kartą pabrėžta, kad vindikacinis ieškinys yra reiškiamas remiantis daiktinės teisės normomis (LR CK 4.95 - 4.97 straipsniai), asmeniui, su kuriuo savininko nesiejo ir nesieja prievoliniai santykiai, susiję su reikalaujama grąžinti turtu. Reiškiant vindikacinį reikalavimą, ieškovas privalo įrodyti šias sąlygas:

- 1) Ieškovas turėjo nuosavybės (valdymo) teisę į daiktą iki jį neteisėtai užvaldant atsakovui, iš kurio reikalaujama grąžinti daiktą, ir ją turi ieškinio pareiškimo momentu;
- 2) Daikto valdymo teisę prarado be savo valios;
- 3) Daiktą valdo atsakovas;
- 4) Daiktą atsakovas valdo neteisėtai;
- 5) Daiktas yra natūra;
- 6) Bylos šalių nesiejo ir nesieja prievoliniai santykiai⁹⁶.

Taigi byloje pareiškus reikalavimą remiantis LR CK 4.95 straipsnyje įtvirtintu pagrindu ir siekiant apginti pažeistą ar ginčijamą teisę, privalo būti nustatytos visos aukščiau nurodytos sąlygos. Jau minėjome, kad vindikacija yra daiktinės teisės institutas, t.y. daiktinis teisinis

⁹³ Lietuvoje ši teisė yra įtvirtinta CK 4.37 straipsnio 1 dalyje.

⁹⁴ Tarptautinių žodžių žodynas, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. P. 514.

⁹⁵ Mikelėnas, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, 1 (55). P. 2.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. A. B.*, bylos Nr. 3K-3-489/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *Klaipėdos miesto apylinkės prokuratūra v. Vakarų Lietuvos žvejų ir žuvies perdirbėjų konfederacija, UAB „Skliutas“, UAB „Kuršių marios“, S. P. įmonė, UAB „Šturmų žuvininkystės įmonė“*, bylos Nr. 3K-3-40/2008.

reikalavimas, kuriam yra būdingos daiktinės teisės savybės ir požymiai, iš kurių vienas pagrindinių yra absoliutus pobūdis – galimybė šį gynybos būdą panaudoti prieš bet kurį asmenį, kuris neteisėtai valdo savininkui priklausantį daiktą. Tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo subinstitutai yra kilę iš prievolės, todėl tai yra prievolinės teisės institutas⁹⁷. Vadinasi, ieškinio pareikšto vindikacijos pagrindu reikalavimas yra nukreiptas į daiktą ar turtą (lot. *actio in rem*), o nepagrįsto praturtėjimo atveju ieškinio reikalavimas yra reiškiamas asmeniui (lot. *actio in personam*). Kaip jau išsiaiškinome ankstesniuose skyriuose, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas taikomas subsidiariai, todėl negalima daiktinių ir prievolių ieškinių konkurencija.

Iš pradžių panagrinėkime situaciją, kada gali prireikti susigrąžinti prarastą daiktą, pavyzdžiui, kokio turinio ieškinyt turėtų būti pareiškiamas dėl daikto grąžinimo, kai vagis pavagia ieškovui priklausantį daiktą.

Kaip jau buvo minėta, Romos teisėje nepagrįstas praturtėjimas buvo bendrai vadinamas *condictio* ir dėl tos priežasties, kad nebuvo sukurti bendri principai, kuriais būtų galima vadovautis sprendžiant ar asmuo praturtėjo nepagrįstai, problema buvo išspręsta nustatant tipinius praturtėjimo atvejus, iš kurių vienas jų buvo *condictio ex causa furtiva*, leidžiantis pareikšti ieškinį asmeniui įtariamam pavogus turtą, nors jis ir netapo to daikto savininku⁹⁸. Sąvoka *furtum* buvo daug platesnė negu mūsų šiuolaikinėje teisėje suprantama vagystės samprata ir šio tipo ieškiniai buvo galimi ir tada, kai nebuvo tiesioginės nusikalstamos veikos. Pavyzdžiui, jei savininkas pažadėjo daiktą kreditoriui ir paskui tą daiktą atsiėmė be pastarojo sutikimo, tai atitiko *furtum* sampratą. Šio ieškinio pareiškimo galimumą ir jo pagrįstumą jau tada sukritikavo Gajus, kuris suprato, kad iš principo nėra galimas toks ieškinyt, kurio tenkinimo atveju tarsi pripažįstama, kad ieškovas du kartus tapo to paties daikto savininku, kas akivaizdu, kad nėra logiška. Šio ieškinio pareiškimo galimybė buvo leidžiama dėl to, kad buvo siekiama užtikrinti efektyvesnę ieškovo teisių apsaugą atgaunant prarastą turtą. Pareiškiant tokio tipo reikalavimą ieškovui buvo suteikiama teisė turto praradimo atveju reikalauti didžiausios turto vertės, buvusios nuo vagystės padarymo iki ieškinio pareiškimo teisme, tuo tarpu reiškiant tik vindikacinį ieškinį, buvo galima reikalauti turto vertės, esančios ieškinio pareiškimo momentu, be to, šio tipo ieškinį buvo galima pareikšti nepagrįstai turtą gavusio asmens įpėdiniui. Šis ieškinyt taip pat galėjo būti pareiškiamas ir daikto valdytojui, kuris nebūtinai buvo šio turto

⁹⁷ Ambrasienė, D., *et al.* Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 267.

⁹⁸ Zimmermann, R. The law of Obligations. Roman foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 875.

savininkas⁹⁹. Tačiau jei *furtum* sąlygos nebuvo, o atsakovas, be kita ko, buvo sąžiningas įgydamas turtą, tokiu atveju buvo galimas tik ieškinys dėl vindikacijos.

Teisės sistemose, pavyzdžiui, Vokietijoje, kuriose nėra taip stipriai jaučiama romėnų *condictio ex causa furtiva* ieškinio įtaka, nagrinėjamu atveju ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo, jei nėra perleista ar prarasta nuosavybės teisė, nėra galimas, taip pat pripažįstama, kad negalima ir šių ieškinių konkurencija. Vokietijoje yra aiškus principas, kad tuo atveju, jei ieškovas išlieka daikto, kuris yra įgyjamas atsakovo, savininkas, pastarasis neturi teisės išlaikyti to daikto valdymo, o BGB normos, reguliuojančios nepagrįstą praturtėjimą nėra taikomos. Tokiu atveju savininko teisės ginamos BGB trečios knygos trečio skyriaus nuostatomis¹⁰⁰. BGB 987 straipsnis taip pat leidžia ieškovui reikalauti grąžinti vaisius ir kitas gautas pajamas, bei kitas turėtas išlaidas. Nepagrįsto praturtėjimo reikalavimą Vokietijoje būtų galima pareikšti tik tokiu atveju, jei būtų nustatyta, kad buvo gauta kokia nors nauda naudojantis pačiu daiktu. Tokiu atveju galimas ieškinys remiantis BGB 812 straipsniu.

Iš esmės svarbiausias klausimas, kurio išsprendimas turi didelę reikšmę sprendžiant dėl mūsų nagrinėjamų institutų taikymo atskyrimo, yra momentas, nuo kurio laikytina, kad nuosavybės teisė vieno asmens atžvilgiu yra pasibaigusi, o kitas ją įgyja. Nuosavybės teisės perėjimas ar jos praradimo būdas turi didelę reikšmę dėl teisinių gynybos priemonių, kuriomis remiantis ji gali būti grąžinta, pasirinkimo.

Šiuo metu teisinėje literatūroje aptinkamos trys pagrindinės nuomonės šiuo klausimu¹⁰¹. Pirmajai atstovauja G. Virgo, kuris teigia, kad nepagrįsto praturtėjimo normos negali būti naudojamos tais atvejais, kai savininkas nori susigrąžinti savo prarastą turtą ir visiškai neturi įtakos būdas, kuriuo ši teisė buvo apribota ar atimta. Savo poziciją jis grindžia tuo, kad nėra ir negali būti tenkinamos visos nepagrįsto praturtėjimo taikymo prielaidos, o būtent, atsakovas nepagrįsto praturtėjimo atveju visada turi praturtėti, tačiau jei iš asmens neteisėtai yra atimama nuosavybė, jos savininku ieškovas niekada nenustoja būti, o nepagrįstai gautas ieškovo turtas negali tapti dalimi viso atsakovo turto. Vadinasi, nepagrįsto praturtėjimo taikymo negalimumas pasireiškia tuo, kad atsakovas negali būti laikomas praturtėjusiu. G. Virgo nuomone, nepagrįsto praturtėjimo ir nuosavybės teisės yra visiškai priešingos. Tai pasireiškia per jų prigimtį: nuosavybės teisės yra daiktinės teisės dalis, kuri neturi nieko bendro su nepagrįsto praturtėjimo

⁹⁹ Smith L. Property, Subsidiarity, and Unjust Enrichment. McGill University - Faculty of Law - Quebec Research Centre of Private and Comparative Law 2003. P. 2-5. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620 [žiūrėta: 2012-04-03].

¹⁰⁰ Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3312 [žiūrėta: 2012-03-15].

¹⁰¹ Rotherham C. Property and Unjust Enrichment A Misunderstood Relationship. P. 2-5. Prieiga per internetą: http://nottingham.academia.edu/craigrotherham/Papers/1107038/Property_and_Unjust_Enrichment_A_Misunderstood_Relationship [žiūrėta: 2012-04-06].

atveju taikomomis taisyklėmis. Tokios G. Virgo pozicijos pritarimą galima rasti ir Anglijos teismų sprendimuose, pavyzdžiui, byloje *Foskett v. McKeown*, kurioje pagal bylos aplinkybes buvo konstatuota, jog nustačius, kad nuosavybės teisė niekada nebuvo prarasta, tokia situacija negali turėti nieko bendro su nepagrįstu praturtėjimu¹⁰². Šių institutų galimas vieno kito papildymas buvo paneigtas ir kitoje byloje *Grupo Torras SA v. AL- Sabab*, kurioje Anglijos teismas pasakė, kad gali būti taikomos arba vindikaciją arba nepagrįsta praturtėjimą reguliuojančios teisės normos, tokiu būdu tarsi apribodamas jų galimą taikymą kartu ar papildančiai. Galime pastebėti, kad ši nuomonė sutampa ar bent jau yra grindžiama panašiais argumentais, kaip Gajaus dėl ieškinio *condictio ex causa furtiva* tikslingumo.

Antroji nuomonė, visiškai priešinga pirmajai pozicijai, yra išsakoma P. Birks, kurio teigimu, nuosavybė, kaip teisė, neturi jokio priežastinio vaidmens renkantis gynybos priemones jos pažeidimui pašalinti, nes ji yra padaryto pažeidimo rezultatas, o ne jo priežastis ir laikantis tokio principo, nepagrįstas praturtėjimas gali būti laikomas priežastiniu įvykiu, kuris sukelia nuosavybės teisės suvaržymus ar net praradimus.

Trečioji nuomonė užima tarpinę poziciją tarp pirmiau aptartų. Ross Grantham Charles Rickett, teigia, kad nepagrįstas praturtėjimas gali turėti įtakos sprendžiant, ar atsirado kito asmens nuosavybės teisė į konkretų daiktą, tačiau turi mažai bendro su esamos nuosavybės teisės gynimu.

Visos aptartos pozicijos turi savo privalumų, tačiau neabejotinai ir trūkumų, kurie labiausiai išryškėja praktinėse situacijose, pavyzdžiui, kaip turėtų elgtis teismai vadovaudamiesi G. Virgo pozicija, jei tarkim, neteisėtas valdytojas perdirba ar pakeičia daiktą? Jeigu daiktas perdirbamas taip, kad iš esmės sukuriamas naujas daiktas, pripažįstama, kad vindikacinis ieškinys yra negalimas¹⁰³. Autoriaus nuomone, vienintelė galimybė tokioje situacijoje, kuri padėtų atstatyti šalis į pradinę padėtį, būtų ieškinio dėl žalos atlyginimo ar nepagrįsto praturtėjimo pareiškimas, nes daiktas, kurį norėtų asmuo vindikuotis nebeegzistuoja, o jokių teisų į perdirbtą daiktą ieškovas neturi. O tarkime, kaip būtų sprendžiami klausimai dėl asmens įgijusio daiktą sąžiningumo, senaties terminų skaičiavimo eigos ieškinio pareiškimui P. Birko teorijos pagrindu? Galime daryti išvadą, kad tai labai svarbūs ir aktualūs klausimai, į kuriuos atsakymus galima surasti tik dar gilesnėse diskusijose.

Lietuvoje šių institutų lyginimo poreikis atsiranda pažvelgus į LR CK 4.96 straipsnį ir 6.237 straipsnio 5 dalį. Savininko teisė išsireikalausiti savo daiktą iš svetimo neteisėto valdymo yra numatyta LR CK 4.96 straipsnyje, tuo tarpu LR CK 6.237 straipsnio 5 dalis numato, kad šio skyriaus taisyklės taikomos ir tais atvejais, kai prievolės įvykdymas nesusijęs su daikto

¹⁰³ Mikelėnas, V. Vindikacija ir jos taikymas. Justitia, 2005, 1 (55). P. 2.

perdavimu, o tik su tam tikrų paslaugų suteikimu arba kai reikalavimas susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo. Taigi asmens teisė susigrąžinti daiktą yra numatyta tiek reiškiant ieškinį dėl vindikacijos, tiek dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo. Šioje vietoje galime priminti, kad esant prievoliniams teisiniams santykiams būtina reikšti prievolinius teisinius reikalavimus, tuo tarpu kai jie tarp šalių nėra susiklostę ir yra pagrindas išsireikalauti daiktą iš svetimo asmens valdymo, reiškiamas vindikacinis ieškinys. Nepagrįsto praturtėjimo, plačiąją prasme, normų taikymo galimybė atsiranda tais atvejais, kai asmuo siekiantis išsireikalauti daiktą iš kito asmens tarp šalių esančios prievolės pagrindu, t. y., kai skolininkas įgijo teisę į svetimą daiktą prievolių santykių pagrindu, o šiems santykiams pasibaigus, daikto savininkui negrąžina, pastarojo teisės nėra pilnai apginamos reiškiant ieškinius dėl restitucijos ar nuostolių atlyginimo¹⁰⁴. Vadinasi, pirmiausiai reikia kvalifikuoti tarp šalių kilusį ginčą ir nustatyti, koku pagrindu yra perleistas turtas ir ar apskritai toks teisinis pagrindas egzistuoja. Toliau darbe pateiksime praktinį mūsų nagrinėjamos problemos pavyzdį.

Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga (toliau – LKMS) kreipėsi į Vilniaus miesto tarybą, prašydama perduoti jai buvusio Augustijonų vienuolyno pastatus gimnazijai įkurti, o į Vilniaus arkivyskupijos kuriją – prašydama pritarti, kad buvęs Augustijonų vienuolyno pastatų kompleksas po restauracijos būtų skirtas gimnazijai įsteigti. Vilniaus miesto taryba sprendimu pritarė LKMS prašymui perduoti jai Augustijonų vienuolyno ansamblį katalikiškai gimnazijai steigti ir įpareigojo miesto valdybą parengti šio ansamblio perdavimo ir restauravimo bei regeneravimo programą. Vilniaus miesto valdyba potvarkiu pritarė Augustijonų vienuolyno perdavimo LKMS programai, ir ši patvirtinta Vilniaus miesto tarybos sprendimu perdavimo–priėmimo aktu. Atsakovui LKMS buvo perduoti 4 pastatai. LKMS įregistravo viešajame registre nuosavybės teises į perduotus pastatus. Vėliau LKMS pirkimo–pardavimo sutartimi pardavė vieną pastatą UAB „Cosmos Interiors“ už 1 mln. Lt. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras kreipėsi su ieškiniu į teismą dėl pažeistos valstybės nuosavybės teisės į ginčo pastatus gynimo.

Ieškovas teigė, kad Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimai ir pastatų perdavimo – priėmimo aktai priimti pažeidžiant imperatyviasias įstatymų normas, todėl turi būti pripažinti negaliojančiais (1964 m. LR CK 47 straipsnis, 2000 m. LR CK 1.80 straipsnis). Ieškovas taip pat nurodė, kad Registrų centras, remdamasis nurodytais savivaldybės sprendimais ir ginčo pastatų perdavimo – priėmimo aktais, įregistravo LKMS nuosavybės teises į ginčo pastatus neteisėtai, nes nurodytų duomenų aiškiai nepakako teisinei registracijai LKMS vardu atlikti – pateiktuose dokumentuose nenurodyta apie nuosavybės teisės į ginčo pastatus perėjimą

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje J. K. v. A. B., bylos Nr. 3K-3-489/2007.

LKMS. Ieškovo teigimu, tai, kad savivaldybės sprendimais nebuvo ketinama perduoti pastatų LKMS nuosavybėn, patvirtina Vilniaus miesto tarybos posėdžių protokolai, iš kurių matyti, jog pastatai perduoti LKMS gimnazijai steigti bei siekiant restauruoti buvusio vienuolyno pastatų ansamblį, bet ne šios nuosavybėn. Ieškovas nurodė, kad, pripažinus negaliojančiais Vilniaus miesto tarybos sprendimus ir ginčo pastatų teisinę registraciją LKMS nuosavybės teise, turi būti taikoma restitucija, t. y. valstybės turtas turi būti grąžintas valstybei (LR CK 1.80 straipsnis, 4.96 straipsnio 3 dalis, 6.145 straipsnis). Ieškovas taip pat nurodė, kad LKMS vieną pastatą pardavė už 1 mln. Lt UAB „Cosmos Interiors“, taigi šio ginčo pastato nuosavybės teisė perėjo sąžiningam įgijėjui. Dėl to, kad nėra galimybės išreikalauti nurodytą pastatą natūra, LKMS turėtų grąžinti valstybei 1 mln. Lt (LR CK 6.146 straipsnis, 6.147 straipsnio 2 dalis). Aiškiai matome, kad ieškovas teismo prašė taikyti restituciją, o dėl pastato susigražinimo iš trečiojo asmens galimybes vertino pagal taisyklės, reguliuojančias vindikacijos taikymą.

Pirmos instancijos teismas sprendimu ieškinį patenkino iš dalies (ieškovas buvo pareiškęs eilę reikalavimų, tačiau mūsų nagrinėjamu atveju svarbi reikalavimų dalis yra tik dėl pastatų nuosavybės perėjimo nustatymo ir jų priteisimo. Šioje dalyje sprendimas buvo palankus ieškovui). Teismas konstatavo, kad, pripažinus negaliojančiais ginčijamus sprendimus ir potvarkį bei panaikinus ginčo pastatų teisinę registraciją LKMS vardu, darytina išvada, jog ginčo pastatus LKMS įgijo be teisėto pagrindo (LR CK 6.237 straipsnis). Teismas nusprendė, kad įvardyto pastato negalima išreikalauti iš jo pirkėjo UAB „Cosmos Interiors“, nes jo sąžiningumo prezumpcija nepaneigta ir nėra LR CK 4.96 straipsnyje nurodytų pagrindų restitucijai taikyti, todėl šiuo atveju restitucija turi būti taikoma pinigais. Kartu teismas pažymėjo, kad prokuroras prašo priteisti iš atsakovo tik 1 mln. Lt už nepagrįstai įgytą turtą, todėl tokia suma ir priteisiama, tačiau Vilniaus miesto savivaldybei. Teismas pažymėjo, kad LKMS sąžiningumas neturi reikšmės, nes prokuroras prašo priteisti mažiausią galimą priteisti pinigų sumą (LR CK 6.237 straipsnio 4 dalis, 6.242 straipsnis). Apeliacinis teismas šį sprendimą paliko nepakeistą.

Iš pirmos instancijos teismo motyvų gali kilti klausimas ar teisingai buvo kvalifikuotas tarp šalių susiklostęs santykis ir ar tinkamai buvo pritaikytos teisės normos. Teismai panaikino tarp šalių sudarytus sandorius, tačiau taikė ne restituciją, o nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo nuostatas. Taip pat kritikuotinas pirmos instancijos teismo LR CK 6.237 straipsnio 4 dalies aiškinimas, nes šioje normoje nurodoma, kad atsakovo sąžiningumo atveju yra priteisiama suma, už kurią turtas buvo parduotas, tačiau teismas, autoriaus nuomone, iš tikrųjų taikė kitą teisės normą, o būtent LR CK 6.147 straipsnio 2 dalį, kurioje numatoma, kad kai grąžintinas turtas sunaikintas arba perleistas, asmuo privalo atlyginti turto vertę, buvusią jo gavimo, sužalojimo ar perleidimo arba restitucijos metu, atsižvelgiant į tai, kuriuo metu to turto

vertė buvo mažiausia, o jeigu privalantis grąžinti turtą asmuo yra nesąžiningas arba restitucija taikoma dėl jo kaltės, tai jis privalo atlyginti didžiausią turto vertę.

Bylą peržiūrint kasacine tvarka, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad turto perdavimas kito asmens nuosavybėn yra savininko valinis veiksmas, kuriuo jis atsisako savo nuosavybės teisės į daiktą. Dėl to kiekvienu atveju nurodytas savininko ketinimas turi būti išreikštas aiškiai ir neabejotinai. Taigi nagrinėjamu atveju turėjo būti nustatyta, kad valstybės nuosavybės teisę įgyvendinanti institucija aiškiai ir nedviprasmiškai išreiškė ketinimą perduoti ginčo pastatus LKMS nuosavybėn. Teismas nurodė, kad ginčo pastatų perdavimo – priėmimo aktai savaime negali būti laikomi nekilnojamųjų daiktų, juolab esančių viešosios nuosavybės objektais, nuosavybės teisių perleidimo sandoriais. Nagrinėjamu atveju ieškinio faktiniu pagrindu išdėstytos aplinkybės, kad visuomeninei organizacijai – LKMS buvo perduotas neatlygintinai naudotis valstybės turtas – ginčo pastatai; nurodyti pastatai perduoti atsakovui LKMS naudotis konkrečiam tikslui – katalikiškai gimnazijai įsteigti, bet ne nuosavybėn; LKMS įsiregistravo perduotus jai naudotis ginčo pastatus kaip savo nuosavybę. Išplėstinė teisėjų kolegija nusprendė, kad pagal ieškinio reikalavimų pagrindus nurodytas ir bylą nagrinėjusių teismų nustatytas faktines aplinkybes yra pagrindas daryti išvadą, jog atsakovas gautus naudotis, bet ne nuosavybėn, ginčo pastatus įgijo nuosavybėn be teisinio pagrindo, nes, minėta, kad viešosios nuosavybės objektai gali būti perduoti privačių asmenų nuosavybėn tik įstatyme nustatytu pagrindu, pagal įstatymo nustatytą sutartį arba kitokį įstatyme nurodytą sandorį, o pagal bylos aplinkybes žemesniųjų instancijų teismai turėjo visas prielaidas teisiškai kvalifikuoti ginčo santykius kaip prievolinius teisinius santykius, atsiradusius dėl nepagrįsto atsakovo praturtėjimo: atsakovas įgijo valstybės turtą be teisinio pagrindo, t. y. šio įgijimo negalima pateisinti nei konkrečiu teisės aktu, nei sandoriu, o įgyto turto šiuo atveju negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynimo būdais (1964 m. LR CK 512–514 straipsniai; 2000 m. LR CK 6.237–242 straipsniai). Jeigu įgyto be teisinio pagrindo turto negalima grąžinti natūra, prievolė virsta pinigine, t. y. nepagrįstai praturtėjęs asmuo privalo sumokėti piniginę kompensaciją (2000 m. LR CK 6.237 straipsnio 4 dalis). Dėl to teismai, nustatę, kad vienas iš ginčo pastatų pirkimo–pardavimo sutartimi parduotas trečiajam asmeniui UAB „Cosmos Interiors“ ir šio negalima grąžinti natūra, padarė pagrįstą išvadą, jog atsakovas turi grąžinti už parduotą pastatą gautus pinigus (2000 m. LR CK 6.237 straipsnio 4 dalis)¹⁰⁵.

Galime daryti išvadą, kad turtas nebuvo grąžintas savininkui pagal vindikacijos taisyklės šioje byloje todėl, kad šalis siejo prievoliniai teisiniai santykiai, t.y. buvo pasirašyti

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra v. Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga, Vilniaus miesto savivaldybės taryba, valstybės įmonės Registrų centro Vilniaus filialas*, bylos Nr. 3K-7-38/2008.

turto priėmimo – perdavimo aktai, o restitucija buvo negalima, nes tais aktais turtas nebuvo perduotas nuosavybėn, jais buvo siekiama sudaryti galimybes tais pastatais naudotis numatytiems tikslams. Taigi nagrinėtu atveju nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas buvo vienintelis tinkamas teisės gynbos būdas, kurio pagalba buvo atstatytos šalių teisės.

Paskutinis klausimas, kurį autorius nori aptarti šiame poskyryje, yra LR CK 6.239 straipsnio reikšmė viso LR CK kontekste.

LR CK 6.239 straipsnis numato, kad tuo atveju, jeigu be pagrindo įgijęs turto asmuo šį turtą neatlygintinai perduoda trečiajam asmeniui, tai pareiga jį grąžinti pereina trečiajam asmeniui. LR CK komentaro autorių nuomone, tai yra specialioji norma, kuri nustato teisinius padarinius kai be pagrindo įgytas turtas yra neatlygintinai perduodamas kitam asmeniui. Tokiais atvejais pareiga grąžinti turtą pereina trečiajam asmeniui, o LR CK 237 straipsnio 4 dalis yra netaikoma. Trečiojo asmens sąžiningumo ar nesąžiningumo klausimas reikšmės neturi, nes yra galimybė šį turtą išsireikalauti ir iš sąžiningo asmens (LR CK 4.96 straipsnio 3 dalis)¹⁰⁶.

Autoriaus nuomone, ši norma yra perteklinė ir iš šio skyriaus yra naikintina, kaip iš esmės reguliuojanti tuos pačius santykius kaip ir LR CK 4.96 straipsnis. Ši pozicija grindžiama tokiais argumentais.

LR CK 6.237 straipsnio 4 dalis, kaip ir visas LR CK 6.237 straipsnis reguliuoja santykius, susiklosčiusius tarp turto praradusio ir tokį turtą be pagrindo įgijusio asmens. Šiuos asmenis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Tuo tarpu jeigu daiktas buvo dar kartą perleistas tokios teisės neturėjęs asmuo, kitam, trečiajam asmeniui, jo ir pradinio daikto savininko nesieja jokie teisiniai santykiai. Taigi vienintelis būdas susigrąžinti tokį daiktą yra reikšti ieškinį vadovaujantis normomis, reguliuojančiomis vindikaciją. Remiantis daiktinės teisės normomis matyti, kad LR CK 4.96 straipsnio 3 dalyje numatyta savininko teisė visada išreikalauti daiktą, kuris buvo neatlygintinai perleistas šios teisės neturėjusio asmens. Vadinasi, tiek taisyklės dėl vindikacijos, tiek LR CK 6.239 straipsnis leidžia daiktą išreikalauti iš asmens, nepriklausomai nuo jo sąžiningumo, jei turtas buvo perleistas neatlygintinai. Pažymėtina, kad apie tokius atvejus, kai turtas vis tik buvo perleistas atlygintinai, LR CK 6.239 straipsnyje nėra aptariama. Taigi tokiais atvejais akivaizdžiai yra nukreipiama į normas reguliuojančias vindikaciją. Iškyla klausimas kam apskritai yra reikalingas LR CK 6.239 straipsnis? Autoriaus nuomone, gali būti, kad įstatymų leidėjas šia norma norėjo nurodyti, kad tais atvejais, kai daiktas yra perleistas trečiajam asmeniui neatlygintinai, ieškovas savo teisės privalo ginti būtent reikšdamas reikalavimą trečiajam asmeniui. Tačiau žiūrint iš teisėkūros juridinės technikos, norma nėra

¹⁰⁶ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 321.

tiksli ir turėtų būti tikslinama, nurodant ne kokias pareigas turi trečiasis asmuo, nes jos apskritai būtų sprendžiamos pagal vindikacijos taisykles, tačiau aiškiai nurodant, kad vienintelis ieškovo teisių gynbos būdas susiklosčiusioje situacijoje yra atsakovo pakeitimas kitu, jei šalys jau yra teisiniame procese, arba naujo reikalavimo, tik jau trečiajam asmeniui, pareiškimas.

Norėtume priminti, kad iš sąžiningo įgijėjo daiktas gali būti išreikalautas tik tuo atveju, jei ieškovas jį pametęs, arba iš jo daiktas buvo pagrobtas, arba kitaip be ieškovo valios nustojo būti jo valdomas (LR CK 4.96 straipsnis). Nekilnojamasis turtas gali būti išreikalautas tik tokiu atveju, jei iš ieškovo jis buvo atimtas atlikus nuskalstamą veiką. Nepagrįsto praturtėjimo institutas yra taikomas tik tuomet, kai turtas yra prarastas teisėtai, tai juk yra vienas iš kvazisutarčių požymių, todėl esant nepagrįsto praturtėjimo situacijai ir trečiajam asmeniui esant sąžiningam atlygintinio turto įgijimo atveju, turto atgauti natūra praktiškai yra neįmanoma.

3.3. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo lyginimas su normomis reguliuojančiomis prievolės dėl žalos atlyginimo taikymą

Paskutiniai šiame darbe bus lyginami nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutai su prievole atlyginti žalą. Kaip jau buvo aptarta, teisės doktrinoje pripažįstama, kad šių teisės institutų taikymas taip pat yra subsidiarus, todėl pažeistų teisių atstatymo ir nuostolių padengimo klausimas pirmiausiai yra sprendžiamas tikrinant atsakomybės dėl sukeltos žalos taikymo prielaidos ir tik joms nepasitvirtinus yra galimas veikimas normų, reguliuojančių nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą be pagrindo. Pirmiausia išsiaiškinkime kokia yra prievolės atlyginti žalą teisinė prigimtis ir kokios yra pagrindinės sąlygos šios prievolės taikymui bei kaip šis reglamentavimas atsispindi Lietuvoje ir užsienio šalių teisėje.

Žala dažniausiai yra suprantama kaip vienas iš elementų, kuris yra būtinas civilinės atsakomybės kilimui ir kurios atlyginimas yra galimas tik įrodžius visas jos sąlygas. Civilinė atsakomybė yra kildinama iš delikto, o pastarasis, kaip jau minėta, yra vienas iš prievolės kilimo pagrindų. Dėl šios priežasties teisės doktrinoje deliktinė civilinė atsakomybė suprantama kaip turtinė prievolė, kuri įstatymo numatytais atvejais gali atsirasti dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais, tačiau dažniausiai tai yra nesutartinio pobūdžio prievolė¹⁰⁷.

Apskritai kalbant apie deliktus, galime pažymėti, kad jie užima svarbią vietą visoje teisės sistemoje. Šį faktą patvirtina ir atliekami darbai Europos sąjungos teisės vienodinimo ir unifikavimo klausimais deliktų teisės srityje. Per pastaruosius kelis dešimtmečius sukurti bendrus Europos deliktų teisės principus tapo pagrindinis daugelyje Europos institucijų ir mokslinių tyrimų grupių tikslas. Šis poreikis atsirado dėl siekio supaprastinti Europos deliktų

¹⁰⁷ Ambrasienė, D., *et al.* Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 212.

teisės aktų įvairovę ir pabandyti palengvinti šios teisės taikymą įvairiose šalyse. Kita vertus šie tyrimai buvo pradėti siekiant sustiprinti bendrą Europos sąjungos šalių teisės sistemą. Svarų indėlį prie deliktų teisės vienodinimo Europos sąjungos mastu įdėjo Europos grupė dėl deliktų teisės (angl. *European Group on Tort Law*)¹⁰⁸. Grupė parengė Europos deliktų teisės principų (*Principles of European Group on Tort Law* (PETL)) darbų kolekciją, kuri analogiška savo reikšme Europos sutarčių teisės principams (angl. *Principles of European Contract Law* (PECL)), parengtus Europos sutarčių teisės komisijos (angl. *European Contract Law Commission*)¹⁰⁹. Prie didesnio deliktų teisės ištyrimo lygio yra prisidėjusi ir 2009 m. pasirodžiusi Europos civilinio kodekso studijų grupės (angl. *Study Group on a European Civil Code*) ir Europos Bendrijos privatinės teisės tyrimo grupės, dar žinomos kaip *Ecquis Group* (angl. *Research Group on EC Private Law (Acquis Group)*), iš dalies parengtos ir peržiūrėtos Europos sutarčių teisės principų versijos Bendros principų sistemos metmenimis (angl. *Draft Common Frame of Reference*, sutr. DCFR) bei į DCFR inkorporuotais Europos deliktų teisės principais (angl. *Principles of European Contract Law*, sutr. PECL)¹¹⁰. Norėtume pabrėžti, kad civilinės atsakomybės kilimo, kaip deliktinės teisės dalies, išsamus tyrimas šiame skyriuje nebus atliekamas, nes tai savarankiška, daug dėmesio reikalaujanti tema. Prievolės atlyginti žalą normos bus analizuojamos tik tiek, kiek tai būtina siekiant atskleisti santykį su nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo normomis.

Atliktuose išsamiuose minėtų grupių tyrimuose pripažįstama, kad Europos šalių deliktų teisės sistemos yra gana panašios, tačiau jų vidinės struktūros yra skirtingos. Visiems suprantama ir priimtina, kad egzistuoja pareiga žalą sukėlusiam asmeniui kompensuoti dėl to atsiradusias pasekmes, tačiau kiti atsakomybės kilimo elementai skiriasi, pavyzdžiui, kaltės klausimai, veiksmų neteisėtumas, griežta atsakomybė ir t.t.¹¹¹. Palyginkime įvairių šalių kodeksų normas, reglamentuojančias įvykdyti prievolę atlyginti padarytą žalą.

Vokietijoje deliktų teisė yra įtvirtinta šios šalies BGB, kurio 823 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad asmuo, kuris tyčia ar dėl neatsargumo, neteisėtai pažeidžia kito asmens gyvenimą, kūną, sveikatą, laisvę, turtą arba kitą teisę kitam asmeniui, privalo kompensuoti kitai šaliai dėl to

¹⁰⁸ Marta I. Making European Tort Law: The Game and Its Players. University of Trieste, International University College of Turin, Italy. 2010. P. 1. Prieiga per internetą: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1007&context=marta_infantino [žiūrėta: 2012-04-03].

¹⁰⁹ European Group on Tort Law. Prieiga per internetą: <http://www.egtl.org/> [žiūrėta: 2012-04-04].

¹¹⁰ Marta I. Making European Tort Law: The Game and Its Players., *op. cit.*

¹¹¹ Wagner G. The Law of Torts in the Draft Common Frame of Reference. University of Bonn, 2009. P. 2. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1394343&http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1394343 [žiūrėta: 2012-04-04].

atsiradusią žalą¹¹². Kaip matome, Vokietijos teisėje yra aiškiai išvardintos ginamos vertybės. Veiksmui, kuris sukėlė žalą keliamas neteisėtumo reikalavimas, o asmuo šį veiksma gali atlikti siekdamas tokio rezultato arba ne, t. y. tyčia arba dėl neatsargumo¹¹³.

Prancūzijoje galiojančio Civilinio kodekso 1382 straipsnis numato, kad asmuo, savo kaltais veiksmais sukėlęs žalos kitam asmeniui, privalo šią žalą kompensuoti, o 1383 straipsnis papildo, kad asmuo yra atsakingas ne tik už savo veiksmais sukeltą žalą, bet ir už žalą, sukeltą savo neatsargumu ar nerūpestingumu. Šiuose straipsniuose yra įtvirtintas vadinamasis generalinio delikto principas nedaryti žalos kitam asmeniui. Kaip matome, nėra tiesiogiai nurodyta, kad veiksmas, sukėlęs žalą privalo būti neteisėtas.

Olandijoje asmuo, kuris įvykdo neteisėtą veiksma kito asmens atžvilgiu, privalo atlyginti tam asmeniui sukeltą žalą vadovaujantis civilinio kodekso 6:162 straipsniu, kurio 1 dalyje įtvirtintas bendras atsakomybės už sukeltą žalą principas. Šio straipsnio 2 ir 3 dalyje nurodoma, kuo pasireiškia veiksmo neteisėtumas: teisės ar teisės aktais nustatytos pareigos pažeidimais. Neteisėto veiksmo atlikimui įtakos gali turėti jo paties kaltė arba susiklosčiusios aplinkybės, už kurias jis atsako.

Lietuvoje pareiga atlyginti žalą yra įtvirtinta LR CK 6.263 straipsnyje, kuriame numatyta, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Jeigu šalis nuostolių dydžio negali tiksliai įrodyti, tai jų dydį nustato teismas.

Prievolės dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo ir prievolės dėl žalos padarymo santykis buvo pastebimas ir anksčiau. Galiojant LR CK 1964 m. buvo nurodoma, kad šias teisės gynbos priemones skiria šie skirtumai:

- 1) Prievolė dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo atsiranda dėl paties kreditoriaus, o kartais ir skolininko teisėtų veiksmų, o prievolė dėl žalos padarymo atsiranda dėl žalą padariusio asmens neteisėtų veiksmų;
- 2) Pirmoji prievolė atsiranda be turtą įgijusio asmens kaltės, o prievolei dėl žalos padarymo atsirasti būtina sąlyga yra žalą padariusio asmens kaltė;
- 3) Pirmajai prievolei atsirasti būtina sąlyga yra turto įgijimas ar sutaupymas be pagrindo kito asmens sąskaita, o prievolei dėl žalos padarymo atsirasti tokia sąlyga nebūtina ir

¹¹²Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3312 [žiūrėta: 2012-03-15].

¹¹³ Heiderhoff, B.; Zmij, G. Tort law in Poland, Germany and Europe. European Law publishers GmbH, Munich, 2009. P. 2. Prieiga per internetą: http://www.sellier.de/pages/downloads/9783866531048_leseprobe.pdf?code=4a8fb234920bc290ddcb75fd50df852a [žiūrėta: 2012-04-04].

dažniausiai padaręs žalą asmuo turto neįgyja ir nesutaupo, priešingai – dėl jo veiksmų atsiranda neigiamų teisinių pasekmių;

- 4) Pagal pirmąją prievolę skolininkas privalo grąžinti tai, ką be pagrindo įgijo ar sutaupė, o pagal prievolę dėl žalos padarymo skolininkas privalo atlyginti žalą, kurią padarė nukentėjusiojo turtui ar sveikatai, taip pat jo šeimos nariams atimdamas jo gyvybę¹¹⁴.

Iš pateiktų normų matome, kad abu lyginami institutai yra kilę iš prievolės, dėl to turime dvišalį teisinį santykį, kuriame įprastai dalyvauja kreditorius – asmuo, kuris turi reikalavimą ir skolininkas, turintis tam tikrą pareigą. E. Weinrib deliktus ir nepagrįstą praturtėjimą charakterizuoja kaip teisinės priemonės, kurių pagalba galima derinti asmenų, šiuo atveju ieškovo ir atsakovo, interesus, kurie iki tol neturėjo jokių tarpusavio santykių¹¹⁵. Svarbu paminėti, kad atsižvelgiant į tai, kad žalos atlyginimo pareiga, kuri kyla iš delikto, yra nesutartinio pobūdžio, tai reiškia, kad, kaip ir nepagrįsto praturtėjimo atveju, asmenų iki žalos atsiradimo momento nesiejo jokie tarpusavio santykiai¹¹⁶.

Civilinei atsakomybei kilti reikia nustatyti žalą, neteisėtus veiksmus ir priežastinį ryšį tarp jų bei asmens kaltę. Šių elementų pagalba pabandysime surasti galimus sąlyčio taškus su nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo substitutais.

Žala. LR CK 6.249 straipsnyje žala apibūdinama kaip asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Taigi nukentėjusiojo asmens turtiniai ar kitokie praradimai, dėl kurių nukenčia jo turtinė padėtis arba padaromas neigiamas poveikis neturtiniams interesams, įvardijami kaip žala¹¹⁷. Kai ji yra įvertinama pinigine išraiška, tuomet žala suprantama kaip nuostoliai.

LR CK 6.242 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad tuo atveju, kai asmuo be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėja kito asmens sąskaita, privalo pastarajam atlyginti tokio paties dydžio, koks yra nepagrįstas praturtėjimas, nuostolius, o LR CK 6.237 straipsnio 3 dalis leidžia ieškovui prisiteisi žalą, atsiradusią dėl atsakovo be pagrindo įgyto turto vertės pasikeitimo.

Iš tos, kas pateikta, galime daryti išvadą, kad reikalavimas atlyginti nuostolius yra galimas tiek pareiškiant ieškinį dėl žalos atlyginimo, tiek dėl nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo. Aiškumo dėlei galime tik pažymėti, kad analizuojant nurodytas normas,

¹¹⁴ Žėruolis, J., *et al.* Tarybinė civilinė teisė. Vilnius: Mintis, 1988. P. 232-233.

¹¹⁵ Hill, J. W. Trade Secrets, Unjust Enrichment, and the Classification of Obligations. University of Virginia Spring. 1999 4 VA. J.L. & TECH. 2. Prieiga per internetą: http://www.vjolt.net/vol4/issue/home_art2.html [žiūrėta: 2012-03-20].

¹¹⁶ Ambrasienė, D., *et al.* Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 267.

¹¹⁷ Mikėlenas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 341.

galime matyti, kad nuostolių buvimas yra svarbesnis nepagrįsto praturtėjimo, siaurąją prasme, subinstitutui, įtvirtintam LR CK 6.242 straipsnyje, nes tai viena iš būtinų sąlygų, kuri turi egzistuoti dėl šio reikalavimo pareiškimo. Šį faktą, jog tais atvejais, kai dėl vieno asmens praturtėjimo niekas nepatiria nuostolių, negalimas nepagrįsto praturtėjimo priteisimas, yra pripažinę ir teismai¹¹⁸.

Vienas ryškus skirtumas vis tik jaučiamas. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo atveju žala pasireiškia kaip nuostoliai, kurie gali būti įvertinami pinigais, t.y. poveikis padaromas tik turtinėms vertybėms. Tuo tarpu žala atsirandanti iš delikto gali būti sukelta ir asmeninėms neturtinėms teisėms, tokioms kaip asmens gyvybė, sveikata ir t.t.

Atsiradusių nuostolių dydis yra apskaičiuojamas skirtingai. Civilinės atsakomybės atveju yra įtvirtintas visiškas nuostolių atlyginimo principas, kuris reiškia, kad tuo atveju, jei asmeniui yra sukelti nuostoliai, jie turi būti tiksliai įvertinti ir atlyginta būtent tiek, kiek yra prarasta (LR CK 6.251 straipsnis)¹¹⁹. Taigi žalos atlyginimo instituto funkcija yra grynai kompensacinio pobūdžio, t.y. kai vienas asmuo neteisėtais veiksmais padaro žalos kito asmens asmeninėms ar turtinėms vertybėms, jis privalo atlyginti šio patirtus nuostolius. Tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo subinstitutų funkcija yra atitinkamai pašalinti atsakovo praturtėjimą arba sugrąžinti nukentėjusiajam ieškovo be pagrindo įgytą turtą. Praradus ar žuvus turtui, kuris buvo gautas be pagrindo, atlyginama pinigais jo tikroji vertė, buvusi turto įgijimo metu, ir nuostoliai, atsiradę dėl vėlesnio turto vertės pasikeitimo, o nepagrįsto praturtėjimo substituto taikymo atveju, kaip nurodo LR CK komentaro autoriai, nėra būtina, kad pažeidėjo praturtėjimas tiksliai atitiktų nukentėjusiojo turto sumažėjimą¹²⁰. Autoriaus nuomone, tai diskutuotinas klausimas, nes gali susidaryti situacijos, kai turtą praradęs asmuo vėliau pats dėl tokios situacijos nepagrįstai gauna daugiau, nei jam iš tikrųjų priklauso.

Neteisėti veiksmai. Jau ankstesniuose skyriuose išsiaiškinome, kad nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo yra kilę iš prievolės, kurios atsiradimo pagrindas yra kvazisutartis. V. Mikelėnas nurodo, kad kvazisutartimis yra laikomi teisei neprieštaraujantys, savanoriški valiniai asmens veiksmai, kurių atlikimui nereikalingas kito asmens sutikimas. Minėtas autorius pažymi, kad šio pobūdžio prievolėms yra būdingi keli požymiai, iš kurių mums yra svarbus, kad kvazisutartys visada yra teisėtas veiksmas ir kad šios prievolės neretai atsiranda kaip sutartinių ar deliktinių prievolių padarinys¹²¹. Vadinasi, reiškiant ieškinį dėl neteisėto

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“*, bylos Nr. 3K-3-192/2006.

¹¹⁹ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 346.

¹²⁰ *Ibid.* P. 341.

¹²¹ Mikelėnas, V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. Justitia: Vilnius, 2002. P. 63.

praturtėjimo ar turto gavimo, nereikalaujama įrodyti atsakovo neteisėto elgesio nei paties veiksmo egzistavimo, užtenka įrodyti atsakovo praturtėjimą be galiojančio teisinio pagrindo ir tai, kad dėl šio praturtėjimo ieškovas patyrė nuostolių.

Visiškai priešingas reikalavimas keliamas deliktui, kuris kyla tik atlikus neteisėtus veiksmus. Taigi civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Šis požymis yra svarbiausias, kaip padedantis aiškiai atriboti prievolę atlyginti žalą nuo nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo.

Priežastinis ryšys. Šią civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygą yra būtina įrodyti, nes vien tik tas faktas, kad yra kilę nuostoliai, nesuponuoja prielaidos, kad jie atsirado būtent dėl atsakovo neteisėtų veiksmų, o tokiu atveju ieškovo ieškinys būtų atmestas, kaip nepagrįstas. Priežastinio ryšio buvimas taip pat yra reikalaujamas nepagrįsto praturtėjimo, siaurąją prasme, subinstituto taikymui. Šis reikalavimas yra nurodomas LR CK komentaro autorių¹²², taip pat jis aptinkamas teismų praktikoje, kai nustatinėjamas ryšys tarp ieškovo turto sumažėjimo ir atsakovo praturtėjimo¹²³.

Kaltė. LR CK 6.237 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad be teisinio pagrindo asmuo įgyja turtą dėl savo tyčiniu ar neatsargių veiksmų. Remiantis LR CK 6.248 straipsnio 2 dalimi, čia yra nurodytos galimos ir esamos kaltės formos. Tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo subinstituto reglamentuojančioje teisės normoje atsakovo kaltės buvimo nustatymas nėra keliamas, vertinamas tik asmens sąžiningumas ar nesąžiningumas. Kaltė taip pat yra ir viena iš sąlygų civilinės atsakomybės atsiradimui, tiesa pripažįstama, kad skirtingai nei kitos civilinės atsakomybės sąlygos, ji yra preziumuojama, o jos forma civilinei atsakomybei atsirasti paprastai neturi reikšmės¹²⁴. Pažymėtina, kad kaltės forma taip pat neturi didelės reikšmės ir turto gavimo be pagrindo subinstituto taikymui.

Jau ne kartą šiame darbe buvo minėta, kad nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo institutas yra subsidiaraus pobūdžio ir yra taikomas tuomet, kai įgyto turto negalima išreikalausiti kitais civilinių teisių gynybos būdais iš kurių vienas yra nuostolių atlyginimo institutas. Panagrinėkime, kaip šios nuostatos taikomos praktiškai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2008. Ieškovas prašė teismo priteisti iš

¹²² Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 326.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje AB „Redco“ v. AB „Šiaulių bankas“, bylos Nr. 3K-3-196/2011.

¹²⁴ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas., *op. cit.*

atsakovo 1 087 600 Lt nuostolių atlyginimą ir 5 proc. dydžio metines palūkanas. Ieškovas nurodė, kad teismo nutartimi AB „Matas“ iškelta bankroto byla. Perdavimo – priėmimo aktu valstybei priklausančios BAB „Matas“ akcijos (100 proc.) buvo perduotos valdyti ieškovui. BAB „Matas“ kreditorių komitetas buvo nutaręs BAB „Matas“ nekilnojamąjį pardavinėti varžytynėse už Vilniaus apskrities valstybinės mokesčių inspekcijos atstovo pasiūlytą pradinę kainą – 9 000 000 Lt, tačiau turtas už tokią kainą nebuvo parduotas. Perdavimo – priėmimo aktu šis turtas buvo perduotas vienam iš kreditoriui. Užbaigus BAB „Matas“ bankroto procedūrą ir vieninteliui kreditoriui už 3 001 365,45 Lt kreditorinį reikalavimą perėmus visą likusį bendrovės nekilnojamąjį turtą, kurio vertė – nuo 4 000 000 Lt iki 7 000 000 Lt, valstybė, kaip bendrovės savininkė, dėl atsakovo neteisėtų veiksmų patyrė žalą, t. y. nuostolius, skaičiuotinus kaip skirtumas tarp mažiausios turto priverstinio pardavimo vertės ir kreditoriaus turėto reikalavimo kartu su BAB „Matas“ administravimo išlaidomis (4 300 000 Lt – 3 212 400 Lt = 1 087 600 Lt).

Pirmos instancijos teismas sprendimu ieškovo ieškinį tenkino iš dalies – priteisė ieškovui iš atsakovo UAB „Okseta“ 842 000 Lt nuostolių atlyginimą ir 5 proc. dydžio metines palūkanas. Atsakovo UAB „Okseta“ gauta nauda dėl neteisėtų veiksmų pripažintina ieškovo nuostoliais. Teismo teigimu, BAB „Matas“ bankroto byloje atsakovas nebuvo tiek sąžiningas, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina, nes visiškai patenkinęs savo reikalavimus ir apmokėjęs administravimo išlaidas, perėmė BAB „Matas“ akcininkui priklausančią didesnę vertės turtą (LR CK 1.5 straipsnis).

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija sprendimu tenkino atsakovo apeliacinį skundą, o ieškovo – atmetė, panaikino pirmos instancijos teismo sprendimą ir ieškinį atmetė. Kolegija nustatė, kad BAB „Matas“ kreditorių komitetas nutarė įmonės nekilnojamąjį turtą, parduoti varžytynėse nustatant 9 000 000 Lt pradinę pardavimo kainą ir jos nemažinti, jeigu turto nepardavus pirmose varžytynėse reiktų skelbti antrąsias. Šis turtas pirmosiose ir antrosiose varžytynėse taip pat nebuvo parduotas. Kreditoriaus pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai, kad nebūtų pažeistos bankrutavusios įmonės (skolininko) ir jos savininkų teisės bei teisėti interesai, pobūdis ir laipsnis negali būti didesnis už tokios įmonės administratoriui ar pačiam tokios įmonės savininkui (savininkams) atsirandančią rūpestingumo pareigą ginti tiek visų kreditorių, tiek ir bankrutuojančios įmonės teises ir interesus (ĮBĮ 11 straipsnio 3 dalies 14 punktas), o kreditoriams tokia pareiga įstatymu neapibrėžta.

Kasacinis teismas šioje byloje nurodė, kad byloje nustatytos aplinkybės lemia pagrindą pripažinti, kad atsakovas turėtam kreditoriaus reikalavimui patenkinti perimdamas visus bankrutuojančios įmonės statinius, nepagrįstai praturtėjo ta pinigų suma, kuri viršija jo turėto reikalavimo dydį, t. y. gavo tiesioginės turtinės naudos turto savininko sąskaita (LR CK 6.242

straipsnis). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad nepagrįstu praturtėjimu be teisinio pagrindo laikoma ne tik atvejis, kai absoliučiai nėra teisinio pagrindo ir, nepaisant to, asmuo nepagrįstai, nesąžiningai gauna tiesioginės turtinės naudos, bet ir toks atvejis, kai asmuo turi teisinį pagrindą reikalauti ir gauti atitinkamą materialųjį turtą ar lėšas, tačiau jų gauna daugiau nei turėtų pagal teisinį pagrindą, t. y. teismo patvirtintą kreditoriaus reikalavimą. Tokiu atveju suma, gauta didesnė, negu ta, kuri priklauso pagal teisinį pagrindą, laikoma gauta be teisinio pagrindo, t. y. nepagrįstu, nesąžiningu praturtėjimu. Be to, nuostoliai gali būti padaromi ir sandoriais, kurie formaliai atitinka įstatymų reikalavimus, todėl ne visais atvejais yra teisinė būtinybė nugincyti tokius sandorius, siekiant nuostolių atlyginimo. Kasacinis teismas nurodė, kad konstatavus, kad pagal byloje nustatytas faktines aplinkybes yra pagrindas taikyti nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojančio teisės instituto normas, nėra poreikio ir atitinkamai teisinio pagrindo analizuoti civilinės atsakomybės, atsirandančios iš delikto, sąlygų, kaip tai atliko bylą nagrinėję teismai, t. y. nustatinėti atsakovo neteisėtus kaltus veiksmus ir priežastinį ryšį tarp šių veiksmų ir atsiradusios žalos (LR CK 6.246-6.249 straipsniai)¹²⁵.

Ieškovas šioje byloje savo reikalavimą grindė LR CK 1.136 straipsnio 2 dalies 5 punktu numatančiu, kad civilinės teisės ir pareigos atsiranda dėl žalos padarymo, taip pat dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, ir įrodinėjo atsakovo veiksmų neteisėtumą. Kasacinis teismas, kaip matyti iš priimtos nutarties motyvuojamosios dalies, nurodė, kad aiškiai matant, kad nagrinėjamoje byloje turi būti taikomas nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojančios teisės normos, apskritai nereikia analizuoti civilinės atsakomybės, atsirandančios iš delikto, sąlygų, nes tam ne tik kad nėra poreikio, bet ir teisinio pagrindo. Manytina, kad tokia teismo išvada nėra visiškai tiksli. Žemesnių instancijų teismai visgi nagrinėjo galimybę taikyti civilinės atsakomybės normas, be to nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo nuostatos yra subsidaraus veikimo. Vadinas, teismui reikėjo nurodyti, kodėl nėra taikoma civilinė atsakomybė, o ne konstatuoti, kad ji netaikoma todėl, kad galima iš karto taikyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo nuostatos.

Apibendrinami šiame skyriuje nagrinėti klausimai, galime drąsiai teigti, kad civilinėje teisėje egzistuoja nepagrįsto praturtėjimo ir kitų civilinės teisės institutų atribojimo poreikis. Įstatymų leidėjas ne vienoje LR CK normoje yra įtvirtinęs analogiškų situacijų sprendimo būdus, dėl ko teisės subjektams atsiranda būtinybė juos tinkamai atriboti.

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Okseta“*, bylos Nr. 3K-3-166/2008.

IŠVADOS

Baigiamajame magistriniame darbe iškelti teiginiai, kad Lietuvos ir užsienio šalyse egzistuoja bendros sąlygos, kurioms nesant yra negalimas nepagrįsto praturtėjimo instituto taikymas, kad nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo Lietuvoje yra laikomi savarankiškais civilinės teisės subinstitutais ir kad civilinėje teisė yra išskiriami aiškūs požymiai, kurie leidžia nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutus atriboti nuo kitų civilinės teisės gynybos būdų, tokių kaip restitucija, vindikacija bei prievolės atlyginti žalą pasitvirtino, ką patvirtina šios, žemiau pateikiamos išvados:

1. Nepagrįstas praturtėjimas, kaip teisės institutas, kuris rėmėsi principu, kad niekas negali praturtėti kito sąskaita, susiformavo dar Senovės Romoje. Šio principo idėja buvo aktuali ir vėlesniais laikais, todėl šalys siekė sukonkretinti ir atitinkamai sunorminti jo veikimą. Normos, kurios reguliavo tuos atvejus, kai vienas asmuo nepagrįstai praturtėja kito asmens sąskaita, buvo inkorporuotos į šalių kodifikuotus teisės aktus. Nagrinėtose užsienio valstybėse (Anglijoje, Vokietijoje, Olandijoje, Prancūzijoje) vieningai pripažįstama, kad norint taikyti šio instituto normas, turi egzistuoti mažiausiai dvi sąlygos: atsakovo praturtėjimas ir teisinio pagrindo praturtėjimui nebuvimas. Kiti taikymo elementai, priklausomai nuo teisės sistemos ir teisinio reglamentavimo, konkrečioje šalyje gali skirtis.
2. LR CK XX straipsnyje įtvirtinto instituto struktūra ir jo normų atlikta analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje įstatymų leidėjas yra išskyręs dvi atskiras situacijas, kurios savo prasme sudaro atskirus subinstitutus: pirmoji, kai asmuo gauna turtą be pagrindo, (LR CK 6.237 straipsnis) ir antroji, nepagrįstas praturtėjimas (LR CK 6.242 straipsnis). Išvadą, kad tai du atskiri subinstitutai, patvirtina išskirti šių normų taikymo panašumai ir skirtumai.
3. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų panašumas įžvelgiamas jų prievolinėje prigimtyje, taip pat bendrų taikymo sąlygų buvimu ir subsidiariu taikymo pobūdžiu, tuo tarpu skirtumų randama daugiau. Tačiau atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad praktinė šių dviejų subinstitutų atskyrimo reikšmė pasireiškia tik tuomet, kai reikia spręsti atvejus, kai nauda gauta nepagrįstai sutaupius.
4. Remiantis LR CK 6.237 straipsnio 5 dalimi, nepagrįsto praturtėjimo instituto taisyklės taikomos ir tais atvejais, kai prievolės įvykdymas nesusijęs su daikto perdavimu, o tik su tam tikrų paslaugų suteikimu arba kai reikalavimas susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo, su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu, žalos atlyginimu ar prievolės šalių tarpusavio atsiskaitymais arba paslaugų teikimu. Ši norma

tam tikra dalimi reguliuoja tas pačias situacijas, numatytas LR CK 4.95, 6.145, 6.245 straipsniuose, dėl to atsiranda poreikis atskirti nurodytų normų tarpusavio santykį ir veikimo ribas.

5. LR CK šeštosios knygos I dalies X skyriuje įtvirtintos restitucijos taisyklės yra pritaikytos tiems atvejams, kai negaliojančio sandorio pagrindu buvo perduotas tam tikras turtas, o pats sandoris pripažįstamas negaliojančiu *ab initio*. Tuo tarpu, kai sandorio pagrindu buvo perduotas ne daiktas, o suteiktos paslaugos ar atliktas darbas, turėtų būti taikomos nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą be pagrindo reguliuojančios normos.
6. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo normų taikymas, susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo, galimas tik tuomet, kai daiktas yra įgytas esant tarp šalių susiklosčiusiems prievoliniams teisiniams santykiams ir kai daikto išreikalavimas nėra galimas naudojantis restitucijos taisyklėmis. Šio instituto taikymas siekiant atgauti neteisėtai valdomą daiktą labiausiai pastebimas tuomet, kai daiktas yra pakeičiamas ir praranda individualius savo požymius.
7. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas nuo LR CK 6.245 straipsnyje numatytos prievolės atlyginti žalą iš esmės skiriasi veiksmų pobūdžiu. Jei turtas įgytas neteisėtu būdu, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo normos netaikomos.

2012 m. balandžio 12 d.

Eglė Banytė

El. paštas: ban.egle@gmail.com

LITERATŪRA

Įstatymai ir kiti teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
4. Visuotinės žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios. 2006-06-17, Nr. 68-2497.
5. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. Valstybės žinios. 2000-11-10, Nr. 96-3016.
6. Rusijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: <http://base.garant.ru/10164072/60/#2060>
7. Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGBrest.htm>.
8. Nyderlandų civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1737848.

Specialioji literatūra ir kitos publikacijos:

9. Ambrasienė D., *et al.* Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
10. Beatson, J.; Schrage, E. Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment. Oregon: Hart Publishing, 2003.
11. Dambrauskaitė, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. Jurisprudencija, 2003, 37(29).
12. Dambrauskaitė, A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009.
13. Heiderhoff, B.; Zmij, G. Tort law in Poland, Germany and Europe. European Law publishers GmbH, Munich, 2009. Prieiga per internetą: http://www.sellier.de/pages/downloads/9783866531048_leseprobe.pdf?code=4a8fb234920bc290ddcb75fd50df852a.
14. Hill, J. W. Trade Secrets, Unjust Enrichment, and the Classification of Obligations. University of Virginia Spring. 1999 4 VA. J.L. & TECH. 2. Prieiga per internetą: http://www.vjolt.net/vol4/issue/home_art2.html.
15. Hogg, M. A. Lowlands to Low Country: Perspectives on the Scottish and Dutch Law of Unjustified Enrichment. Eletronic Journal of Comparative Law, vol 5.1, 2001. Prieiga per internetą: <http://www.ejcl.org/51/art51-1.html>.

16. Johnston, D.; Zimmermann, R. Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective, United Kingdom: Cambridge University Press, 2002.
17. Jonaitis, M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2005.
18. Marta I. Making European Tort Law: The Game and Its Players. University of Trieste, International University College of Turin, Italy. 2010.
19. Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
20. Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003.
21. Mikelėnas, V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002.
22. Mikelėnas, V. Vindikacija ir jos taikymas. Justitia 2005 m. Nr. 1 (55).
23. Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. Romėnų teisė, Vilnius: Justitia, 2007.
24. Pakalniškis, V. Daiktai civilinių teisių objektų sistemoje. Jurisprudencija, 2005, 71(63).
25. Rotherham C. Property and Unjust Enrichment A Misunderstood Relationship. Prieiga per internetą: http://nottingham.academia.edu/craigrotherham/Papers/1107038/Property_and_Unjust_Enrichment_A_Misunderstood_Relationship.
26. Сергеева, А. П., *et al.* Статут Гражданское право. Том 3. Москва: Статут, 1999.
27. Smith L. Property, Subsidiarity, and Unjust Enrichment. Canada: McGill University Faculty of Law and Institute of Comparative Law, 2003. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620 [žiūrėta: 2012-04-03].
28. Smits, J. M. A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference. Groningen, 2008. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1103826.
29. Tarptautinių žodžių žodynas, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
30. Vaišvila, A. Teisės teorija, Vilnius: Justitia, 2000.
31. Virgo, G. The principles of the law of restitution second edition New York: Oxford University Press, 1999.
32. Wagner G. The Law of Torts in the Draft Common Frame of Reference. University of Bonn, 2009.
33. Zimmermann, R. The law of Obligations. Roman foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996.
34. Zyl, Van Dh. History and principles of roman private law. Durban: Butterworth, 1983.
35. Zweigert, K., Kötz. H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001.

36. Žėruolis, J., *et al.* Tarybinė civilinė teisė, Vilnius: Mintis, 1988.

Teismų praktika:

37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ papildymo ir pakeitimo“ 3 punkto dalių, kuriomis pakeistos 1991 m. birželio 18 d. įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 4 straipsnio penktoji ir šeštoji dalys, bei 14, 15, 16, 17, 18 ir 19 punktų, kuriais šio įstatymo 12 straipsnis papildytas 10, 11, 12, 13, 14 ir 15 punktais, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1994-06-03, Nr. 42-771.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „4 vėjai ir KO“ v. „Swedbank lizingas*, bylos Nr. 3K-3-99/2012.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje *I. A. v. AB „SEB lizingas“*, bylos Nr. 3K-3-397/2011.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Transmitto“ v. UAB „SEB lizingas“*, bylos Nr. 3K-3-372/2011.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Redco“ v. AB „Šiaulių bankas“*, bylos Nr. 3K-3-196/2011.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. B. v. UAB „JG Property developments“*, bylos Nr. 3K-3-137/2011.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Kirstnė“, O. N. L., R. S., N. S., A. Š. v. UAB Medicinos bankas, UAB „Medicinos banko lizingas“, S. D. įmonė*, bylos Nr. 3K-3-308/2010.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. v. R. B.*, bylos Nr. 3K-3-276/2010.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Gelvora“ v. UAB „Staūra“*, bylos Nr. 3K-3-351/2009.

46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. V. T.*, bylos Nr. 3K-3-253/2009.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *D. J. v. A. D.*, bylos Nr. 3K-3-593/2008.
48. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Okseta“*, bylos Nr. 3K-3-166/2008.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *Klaipėdos miesto apylinkės prokuratūra v. Vakarų Lietuvos žvejų ir žuvies perdirbėjų konfederacija, UAB „Sklutas“, UAB „Kuršių marios“, S. P. įmonė, UAB „Šturmų žuvininkystės įmonė“*, bylos Nr. 3K-3-40/2008.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra v. Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga, Vilniaus miesto savivaldybės taryba, valstybės įmonės Registrų centro Vilniaus filialas*, bylos Nr. 3K-7-38/2008.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. A. B.*, bylos Nr. 3K-3-489/2007.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Neringos žuvis“ v. A. P. individuali įmonė*, bylos Nr. 3K-3-168/2007.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“*, bylos Nr. 3K-3-192/2006.
54. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *E. Č. ir kt. v. Kauno miesto savivaldybė, UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“*, bylos Nr. 3K-3-140/2006.
55. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *E. Č. ir kt. v. Kauno miesto savivaldybė, UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“*, bylos Nr. 3K-3-140/2006.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *E. D. Barysienė v. L. Navickas*, bylos Nr. 3K-3-288/2001.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje *LUAB „Lietverslas“ v. E. Grakauskas*, bylos Nr. 3K-3-1096/2000.

Kiti šaltiniai

58. Principles, Definitions and Model Rules Of European Private Law. Draft Common Frame Of Reference (DCFR). Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.
59. European Group on Tort Law Principles of European Tort Law. Prieiga per internetą: <http://www.egtl.org/>.

SANTRAUKA

Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų santykis su kitais civilinės teisės institutais

Raktiniai žodžiai: Nepagrįstas praturtėjimas, turto gavimas be pagrindo, vindikacija, žalos atlyginimas.

Šio magistro baigiamojo darbo pagrindinis tikslas – atskleisti ir išanalizuoti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo subinstitutus ir jų tarpusavio ryšį bei santykį su kitais civilinės teisės institutais: restitucija, vindikacija, prievole atlyginti žalą.

Analizuojant šiuos klausimus magistro baigiamajame darbe pasitelkiamas mokslinės literatūros analizės, lingvistinis, lyginamasis bei apibendrinimo metodai.

Darbas susideda iš trijų dalių.

Pirmoje dalyje analizuojama nepagrįsto praturtėjimo instituto kilmė ir vystymosi raida. Atskleidžiama, kad šis institutas buvo suformuotas romėnų teisėje, kur buvo išskirta kvazisutarčių kategorija ir buvo nustatyti tipiniai praturtėjimo be pagrindo atvejai. Bėgant laikui romėnų teisėje atsiradęs principas, kad niekas negali praturtėti kito asmens sąskaita, ir viso nepagrįsto praturtėjimo instituto reikšmė įvairių kontinentinės šalių teisėje dar labiau sustiprėjo įtvirtinus jo reglamentavimą kodifikuotuose teisės aktuose. Lietuvoje nagrinėjamas institutas pirmą kartą buvo įtvirtintas 1964 m. priimtame LR CK, o šiuo metu nepagrįsto praturtėjimo instituto reglamentavimas teisiškai yra kur kas detalesnis.

Antrojoje darbo dalyje aptariama nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų tarpusavio ryšys, atskleisti šių subinstitutų esminiai panašumai ir skirtumai.

Trečioji darbo dalis skirta nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų lyginimui su normomis, reguliuojančiomis restituciją, vindikaciją ir prievolę atlyginti žalą. Kadangi analizuojamas institutas turi nemažai bendrų bruožų su minėtais institutais, tai darbe yra aptariamos kiekvieno iš šių institutų taikymo sąlygos, jų teisinė prigimtis, galiausiai nustatomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis su restitucija, vindikacija ir prievole atlyginti žalą. Darbe nemažai dėmesio yra skiriama teisės doktrinai, taip pat formuojamai teismų praktikai. Siekiant didesnio išsamumo darbe yra aptariama analizuojamo instituto samprata kitų valstybių teisinėse sistemose.

SUMMARY

The relation between sub-institutes of unjustified enrichment and acquirement of property without the ground and other institutes of civil law

Key words: unjust enrichment, acquirement of property without the ground, restitution, vindication, compensation for loss.

The main aim of this master thesis is to reveal and analyze the institute of unjustified enrichment or acquirement of property without the ground and its relation between other institutes of Lithuanian civil law: restitution, vindication, obligation to pay damages.

The master thesis is based on a scientific literature analysis, linguistic, comparative and generalization methods.

The master thesis consists of three parts.

The first part analyzes the origin and evolution of the institute of unjust enrichment. There is shown that this institute has been formed in Roman law, where he was singled out as quasi-contracts category and were establish typical cases of unjustified enrichment. Over time the principle that no one can get rich at the expense of another person was codified in various continental countries. In 1964 this institute was established in the civil law of Lithuanian. Moreover, nowadays the regulation of unjustified enrichment is much more detailed.

The second part deals with relation between unjustified enrichment and acquirement of property without the ground sub – institutes, the major similarities and differences between them.

The third part is devoted to comparison between unjust enrichment and acquirement of property without the ground and other institutes of civil law: restitution, vindication and obligation to pay compensation. The institute under analysis has a considerable affinity with restitution, vindication and obligation to pay damages the conditions of application of each of the said institutions and their legal nature are discussed. In addition, a considerable attention was paid to the doctrine of law and practice of courts. Striving for higher particularity, it is explored how the institute under analysis is regulated and interpreted in legal systems of other states.